
VELUT ARBOR ÆVO

В. Винниченко.

Volodymyr Kyrylovych Vynnychenko

(24)

Dizharmonica

ДІЗГАРМОНІЯ.

Драматичні картини

на 4 дії.

У Києві, 1907.

LIBRARY
FEB
5
1981
UNIVERSITY
OF TORONTO

Дієві особи.

Ольга.
Грицько—чоловік її.
Мартин.
Петро Іванович—брат Мартинів.
Софья Марковна—Мартинова мати.

Лія.
Мазун.
Сашко.
Петрусь.
Департамент.
Конспіратор.
Васько.

} Товариші Грицька, Ольги й Мартина.

Чиновник.
Пронирливий босяк.
П'яний босяк.
Запасний салдат.
Торговка.
Червоний дядько.
Хмурий дядько.
Шпиг.
Швець.
Кухарка.
Дядько в свиті.

Дядько в чумарці.
Сивий поліцай.
Товстий поліцай.
Жвавий добродій.
Ліберал в котьолку.
Ліберал в циліндрі.
Дядько з батогом.
Абрам.
Алексей.
Робітник з кров'ю на лиці.
Жандарський офицер.
Жандарський вахмистр.
Робітники, студенти, гімназісти, хулігани, поліція, дворники.

КАРТИНА ПЕРША.

По студентському вбрана кімната. По-під протилежними стінами два ліжка. Біля одного стіл, коло якого сидить Ольга, рахуючи прокламації. В задній стіні двері.

(*В стіну недалеко дверей стукають. Ольга встає, виходить у сіни й вертається з Лією*).

ОЛЬГА.

Ну?

ЛІЯ.

Нічого не взнала. Фу! чорт би їх побрав усіх, заморилась!.. Конспіратора дома не застала, а Мазун і не заходив туди... На улицях маса хуліганів. Вони, як таракани, лазять тепер скрізь. Іду коло монопольки—стоять вони, багато. Рожі такі отчаяні, п'яні... „Эй!—кричу—будемъ бить жидовъ?"

ОЛЬГА (*хмуро*).

Божевільна!

ЛІЯ.

Пхі! Наплювать!... З ними треба, як з собаками: чим сміліще ти, тим вони трусливіщі. Лаються. І сміються. „Тебя,—говорять,—первую будемъ бить"... От ідіоти!. А ти що? Прокламації?... Це погромні?

ОЛЬГА.

Да. (*Роздратовано*). Але це просто паскудство! Це... Я нарешті візьму й спалю всі прокламації. Це—свинство! Ми сидимо цілу ніч, друкуємо... Робітники требують бумажок, чорна сотня запружує город своїми прокламаціями, а ми... Ну, чого вони не приходять за ними?! Що це таке справді?..

ЛІЯ.

Не знаю... Вони повинні зараз прийти... Вони, мабуть.... Да! Ти знаєш? Забастовали звощики! Ні одного вже звощика... Ти була в городі? Замічательно дивний вид! Тихо, торжественно і при тому людно скрізь... У всіх рожі такі таїнственні, празничні... чекаючі... Козачня цілими бандами роз'їжжає по улицях, на кожному углі купи городових... Видно, всі до чогось готовляться... Гарно жить, Олька! Замічательно гарно тепер жить! Кипить все, дріжить, росте...

ОЛЬГА

(*хмуро, рахуючи прокламації*).

Як кому... Я, принаймні, не бачу нічого дуже гарного... Погроми, арешти...

ЛІЯ.

Єрунда! Погрому не буде... А хоч і буде... Ну, що ж? Будемо битись... Та ні! Погрому не буде! Вони бояться... Цей страйк ошеломив їх...

Тепер вони уступлять... Кажуть, на днях виходить таки конституція... Це, розуміється, буде щось знамените...

ОЛЬГА

(*одкидаючись на спинку стільця й безсило, пускаючи руки*).

Ні!... Хай йому чорт... Не можу...

ЛІЯ (*помовчавши*)..

Що з тобою, Ольго?

ОЛЬГА.

Зо мною?... Хм... (*Мовчить*). Я раз бачила, як хлопчики кинули в ставок мишу... Вона пацнулась далеко від берега і почала плисти... А був вітер і хвилі піднімались. Миша плила то в один бік, то в другий, то в третій і нарешті втопилась. (*Мовчить*).

ЛІЯ (*здивовано*).

Ну?

ОЛЬГА.

Ну, і втопилась. Втопилась, мабуть, через те, що не бачила берега й не знала, куди їй саме плисти... Хоч і мала сили плисти...

ЛІЯ.

Нічого не розумію!

ОЛЬГА

(*з нудьгою, потягуючись*).

Я вроді цієї миші... Я маю сили, а не знаю, кудою плисти. Нема у мене того погляду, що у других: окинути ним усе життя, міцно задержати, запекти в душі його картину і тоді гордо, на пам'ять плисти... Мені треба бачить берег, як тій миші. А хвилі не дають бачити... В душі, як на новій кватирі: і все наче є, і нічого на своєму місці не знайдеш... З того часу, як Грицька випустили з тюрми, все к чорту переплуталось, і я вже не знаю, як жити. Ідіотство просто!

ЛІЯ

(*тихо, насторожено*).

Ти не любиш його?

ОЛЬГА (*роздратовано*).

Ну, от! Я так і знала! Я так і знала, що ти це скажеш!.. Ну, чого... ну, чого б я не любила його? Того, що в його чехотка? Ну-да, він мені, як мужчина, не подобається; як мужчину— понімаєш: як мужчину!—я не виношу його, не можу, не маю права виносити... Але ж ви не маєте права казать, що я його не люблю. Не маєте! Це гидко, це мерзота! Коли чоловік і жінка не живуть з собою, як самець з самкою, то, значить, вони вже не можуть любити одне одного?.. Паскудство!..

ЛІЯ

(*нахиливши голову*).

Коли це естественно-необхідно, то...

ОЛЬГА.

Глупості! Зовсім не необхідно! Гидко і більше нічого. Люди роблять усякі гидоти й оправдуються необхідністю. Мене просто казить це... Ах, Ліє, ти не знаєш, як це дратує... Це доводить мене до чорт-його-зна чого. Я люблю його, люблю і більше нічого... І ніхто не має права навіть натякати мені, що я не люблю його. Навіть ти!

ЛІЯ.

Але ж ти сама мені...

ОЛЬГА.

Да, да! Я сама... Я сама тобі казала, що як мужчина—пойми ж ти, ради Бога!—як мужчина, він мені не подобається, але ж це не дає права говорить, що я його не люблю. Любов не в цих паскудних, животних відносинах... Ах, які люди паскудні, противні!

ЛІЯ (*з досадою*).

Я не понімаю, чого ти хочеш! Ну, любиш, так чого ж у тебе все переплуталось? Мартин? Да?..

ОЛЬГА.

„Мартин, Мартин“!.. Що Мартин? З Мартином нічого не було й нема... Один тільки той раз я здуріла. Але це просто через те, що він, такий сильний, таким безсилим став... Да! Його сила притягує мене... Але що з того? Я знаю, що він грубий, здоровий скот і більше нічого... Хіба він може почувати щось ніжне? Чувственное животноє!

ЛІЯ.

Він розумний.

ОЛЬГА.

О, да!

ЛІЯ.

І з сильною волею.

ОЛЬГА.

На великий жаль. І все-таки скот! І всі мужчини мерзавци і скоти!

ЛІЯ.

Крім Грицька?

ОЛЬГА.

Глупо, Ліє... (*Мовчать*).

ЛІЯ.

Ти сьогодні в чудному настрою.

ОЛЬГА.

Е, Ліє! Цей настрій вже давно. (*Мовчать*).

ЛІЯ.

А Грицько де?

ОЛЬГА.

Не знаю... Ще зранку пішов кудись... Він усе ходить тепер і щось думає... (*Мовчить*). Я зовсім не думала, що все вийде так... (*Пауза*). Положим, я нічого не думала. Я, як та миша, плила до берега, який бачила. Це був випуск Грицька... Це був мій берег і я плила до його... А тепер... Куди далі?.. Ах, я знаю, що ти скажеш мені. Ти скажеш, що я не люблю Грицька, що мені скучно... І так далі. Можеш говорити...

ЛІЯ.

Я нічого тобі не говорю, одчепись ти од мене!

ОЛЬГА.

І через це, мовляв, ти повинна покинуть його. Через те, що тобі огидливі, противні животні відносини, ти повинна кинуть людину, з якою ти жила чотирі роки, душу якої ти вивчила, як свою, повинна зламати всякі обов'язки до цеї людини. Фу, паскудство!

ЛІЯ (*з гнівом*).

Ай ну! „Обов'язки, обов'язки"! Що значить обов'язки? Раз ти не можеш жити з ним повним, гарним життям, так ти маєш право кинуть його і зламать всякі твої обов'язки! Да!

ОЛЬГА (*іронично*).

„Повним, гарним життям"... Де це те—„повне, гарне життя"? Ти бачила його?

ЛІЯ.

Я таки бачила його! А от ти з своїми обов'язками ніколи не побачиш його. Ти оплутала себе ними й ніколи не вилізеш. Все твоє життя є сплошний обов'язок!

ОЛЬГА.

Да! Життя є обов'язок! І ти сама живеш для обов'язків.

ЛІЯ.

Ну, пожалуста! Чорта з два! Я живу для життя, а не для обов'язків. Життя в самому процесі життя, а не в обов'язках. От-такі тіпи, як ти, начіпляють на себе всяких обов'язків і охкають і плентаються позаду... Жаліються, хникають... Хто тобі виноват? Скинь всі твої обов'язки і пливи собі... Тобі берег якийсь нужен...

ОЛЬГА.

Да, берег, берег єсть обов'язок...

ЛІЯ..

Ай ну! Ніяких берегів! Знаєш, куди пливеш? Ну, й пливи і наслаждайся тим, що пливеш, бо більше нічого нема. „Обов'язки"... Ого!.. Так я й покорюсь їм... Ну-ну!.. Ось пливу собі і все. І щастя жизні в тому, що ти знаєш не тільки куди, але й як пливеш. От! Кожний взмах руки є життя. З якої ж статі я буду пропускать його, не іспользовавши?.. У тебе все вніманіє твоє обращено до берега... А у мене крім того на хвилі. Я пливу і любуюсь ними, я вибіраю кращі, борюсь з восторгом, бачу всі краски, тони.,. А тобі все це одна задержка од берега... Такі тіпи, як ти, не вміють жить... У вас нема вніманія к жизні. Нема цього нового чувства, вніманія до кожного явленія життя, до кожної капельки тих хвиль, серед яких ви пливете... От! „Обов'язки, берег... Ах, ох, ой..." Фе!.. Щоб я стала хникать? Ого! Не видно берега? Наплювать! Він повинен буть, мусить буть, до його все життя направляє... А я хочу жить, а не тільки махать руками... Нема вніманія у тебе! От ти спробуй розвити його в собі... і побачиш, що заживеш инакше й обов'язки не такі важкі стануть...

ОЛЬГА (*з досадою*).

Яке вніманіе? У всякого чоловіка є вніманіє, та який толк з того?

ЛІЯ.

От іменно, що не у всякого! У всякого вніманіє обращено тільки на берег. Всякий раз-у-раз жде чогось од берега, од будущого, от там, мов, буде щось... „От скінчу курси“, „от поступлю на службу“, „от випустять з тюрми“.. От той берег... І плавають од берега до берега все життя... І зовсім не догадуються, що це плавання і є ж життя... як і берег... Все є життя!.. І от це, що ми з тобою лаемся, і те, що ти любиш Грицька, і ці прокламації, й погром, і от той піджак, все... Треба тільки вніманія! А цього не у всякого є... *Такого* вніманія!

ОЛЬГА.

Ну, що ж... Ми люди прості. Не всім буть особенними, з новими чувствами.

ЛІЯ.

От це й погано, що ми іронізіруем там, де треба гніватись і робить... Да! Це нове чувство, щоб ти знала! У мужика його нема, бо для цього треба багато думать і шукать... А йому нема коли... А тобі хоч і є, а ти живеш, як мужик, нагрузившись обов'язками.

ОЛЬГА.

„Обов'язки, обов'язки“! А ти хіба не несеш обов'язку, будучи в партії, організації? Тоже!...

ЛІЯ.

Розуміється, ні. Це такий обов'язок, як жить. А от те, що хотіли б накласти на мене сіоністи, есть обов'язок. Вони хотіли б, щоб я була в еврейській організації, бо я—еврейка. А яка я перш усього еврейка? Що мій батько й мати евреї? Але я ні еврейського язика, ні життя, нічого не знаю. Я серед українців виросла, з ними жила і... Положим, я ні українського, ні еврейського язика не знаю... І все-таки я більше українка! Та все одно, щоб я не була, а я хочу буть там, де я більше можу зробити... от і все. І ніяких національних обов'язків я не признаю. Хай націоналісти занімаються цим. Я хочу жить і помагать розвитку життя як найбільше. От весь мій обов'язок! А коли...

(*В стіну коло дверей стукають*).

ОЛЬГА.

Слава Богу, хтось іде таки...

(*Лія виходить в сіни й вертаеться з Грицьком*).

ОЛЬГА.

А! Це ти...

ГРИЦЬКО.

Я... А ти когось ждеш?.. (*Сіда на ліжко*).

ОЛЬГА (*з досадою*).

Ну, та звісно, що жду... Коли ж заберуть бумажки? Ти бачив кого-небудь?

ГРИЦЬКО.

Ні.

ОЛЬГА.

Де ж ти був?..

ГРИЦЬКО.

Так... Ходив собі. (*Мляво*) Хулігани ворушаться. Стичка була з нашими робітниками.

ОЛЬГА.

Де?

ГРИЦЬКО.

На базарі... На днях неодмінно треба ждать погрому.

ЛІЯ.

Ви думаєте?

ГРИЦЬКО.

Да. Агітація за це йде вже одкрито. Хлопчики получають в поліції по п'ятнадцять копійок і роздають чорносотенські прокламації просто на улицях... Я сам з таким хлопчиком балакав. (*Мовчать*).

ОЛЬГА.

Їсти хочеш?

ГРИЦЬКО.

Ні.

ОЛЬГА.

Ти ж чаю не пив.

ГРИЦЬКО.

Нічого.

ЛІЯ.

(*сіда коло Грицька*).

Чого ви такий, Грицько? Вам непривично на волі? Да?

ГРИЦЬКО.

Ні... Так... (*Кашляє,—Лія й Ольга дивляться на його. Одкашлявшись, задумується*). Хм... Дивно: коли я був у тюрмі, я страшенно любив людей. Страшенно! А тепер вони мені всі здаються такими, як якому-небудь художникові поганенькі картини. Всяка рисочка знайома, і скучно через те дивитись на їх. І все-таки він більш усього любить ці картини... Єрунда!

ЛІЯ.

Чого ж скучно?

ГРИЦЬКО.

Чого? Бачите... Вам було коли-небудь так, що ви ждали чого-небудь великого?

ЛІЯ.

Ну, було.

ГРИЦЬКО.

А потім воно приходило, тільки не таке, а менше... Може воно так і слід, може воно й хороше і другому кому-небудь од його добре було б, а вам скучно... І не так скучно, як... Ні, не те!.. Ну, покиньмо про це... Підете завтра на мітінг?

ЛІЯ.

Чудні ви обоє! Та тоже... Хоче чогось і сама не зна чого...

ГРИЦЬКО
(*роблено жартовливо*).

Пустяк вніманія!.. Якось то буде!

ЛІЯ (*з досадою*).

Ай, ну!..

ГРИЦЬКО.

Чого ви так?

ЛІЯ.

А що ж? Сидять, ниють...

ГРИЦЬКО.

Хто ниє?

ЛІЯ.

Вона й ви.

ГРИЦЬКО.

Я не ниtermes... Я тільки... як би вам сказать... Ну, покиньмо, Лія, про це... Не треба...

(*Стукають. Лія встає й одчиняє. Хутко входить Департамент*).

ДЕПАРТАМЕНТ.

Драстуйте. Фу!.. Я сяду... Це бумажки?..

ОЛЬГА.

Що таке? Почалось?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Щò почалось?

ОЛЬГА.

Та чого ви такий?..

ДЕПАРТАМЕНТ.

Який?

ОЛЬГА.

Ну, та збентежений, чи що!

ДЕПАРТАМЕНТ.

А що ж мені радіти, чи що? Здається, все йде тільки, щоб бентежить... Скажіть на милость, хто просив агітаторську группу знімать робітників у Сидорченка? Хто? Була постанова комітету про це?

ГРИЦЬКО (*мляво*).

А хіба що сталось од того?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Та сталось чи не сталось, а вони не мали ніякого права робити це без постанови комітету. Це—дезорганізація!

ГРИЦЬКО.

Департамент! Ви такий, як і були. Тепер революція, а не...

ДЕПАРТАМЕНТ (*хвилюючись*).

Голубчику! Так же не можна, повірте мені, не можна. Коли всі будуть так робить, так це буде якась анархія і більше нічого. Комітет буде одне, группа друге, я трете, ви чотверте... Що ж це буде? Я розумію, голубчику, але перш усього...

ОЛЬГА.

Та що сталось од того, що вони зняли?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Не сталось поки нічого, але... Фу, ти чоррт! Нічого не сталось, але...

ГРИЦЬКО
(*пильно дивлячись на Департамента, з усмішкою*).

Слухайте, Департамент: що ви вважаете за основу індівидуального життя?

ДЕПАРТАМЕНТ
(*робить широкі очі*).

Основу індівидуального життя?... Я не розумію... що...

ГРИЦЬКО.

Я вас так питаю, взагалі...

ДЕПАРТАМЕНТ.

Та до чого це?

ГРИЦЬКО.

Ні до чого... Так. Мені хочеться знать, як ви думаєте. Як повинен жить... Що повинно буть головним у житті кожного?

ДЕПАРТАМЕНТ (*стискує плечима*).

Нічого не розумію... Це філософія. А я не охочий до неі... Я про группу підніму питання на комітеті... Це.

ГРИЦЬКО.

А ви ніколи не думали, що може у вас нема основи й вас колись вітром знесе? Га?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Одчепіться, Грицько! Мені нема часу... Я про группу сьогодні ж піднімаю питання. Це безпорядок.

ОЛЬГА.

Тепер скрізь безпорядок... революція.

ДЕПАРТАМЕНТ.

„Революція, революція"!.. Що ви мені свою революцію під ніс тикаєте?! Мені наплювать на всякі революції... То-есть, не на саму революцію... ну, та це зрозуміло... У нас єсть певний поря-

док, установлено, що ніхто не має права брати на себе функції комітету... От і все...

ГРИЦЬКО.

Е! Надокучило, Департамент! Формалізм, порядок... Ви й умірать по порядку будете. Страшенно ви „порядочний“. Настоящий Департамент!

ДЕПАРТАМЕНТ (*благаюче*).

Голубчику! (*сердито*) А, чоррт! Я сьогодні ж на комітеті підніму... Все одно...

(*Стукають. Лія відчиняє. Входять Мартин, Петрусь і Сашко*).

ОЛЬГА.

Ну, слава Богу! Насилу. Де ви пропали всі? (*Мартин, Петрусь і Сашко мовчки здоровкаються зо всіми*).

ДЕПАРТАМЕНТ (*до Мартина*).

Слухайте, Мартине! Хто дозволив агітаторській группі знімать робітників у Сидорченка? Чи була постанова комітету?

МАРТИН (*сухо*).

Тут не місце балакать про це. Буде зібрання комітету... Там заявите... (*До Ольги*). Бумажки вже є?.. Бачите, Сашко? Я вам казав, що будуть. Це свинство. Треба робить, що говорять, а не...

САШКО.

Я думав, що...

МАРТИН.

Ви погано думаєте завжди. Беріть зараз і несіть скоріще Семенові. Та скажіть це раз, що завтра мітінг. Та зайдіть до Косовського й заберіть у його револьвер. А не дасть—вилайте.

САШКО *(не сміло)*.

Він, здається, обіщав на час дать. Це ж його револьвер.

МАРТИН.

А ви багато не балакайте. Його, не його— нам нема діла. Хай дає, раз обіщав. (*До Ольги*). Скільки тут?

ОЛЬГА.

Ще не встигла перещитать.

МАРТИН *(бере одну й читає)*.

Хм... Сльозу таки пустили... „Насильство панує, несправедливість звила собі чорне гніздо і кріваними кігтями рве серце робочого класса. Неправда нахабно сміється над правдою і вкупі з брехнею заправляє народом"... Для чого сентиментальність? Пора б уже звертатись до дужих так, як слід.

ОЛЬГА.

Хіба це не правда?

МАРТИН.

Хто його зна, може й правда...

ОЛЬГА.

Ну, так чого ж вам ще?

МАРТИН.

Того, що треба писать виразно, а не затуманювать усякими фразами змісту... „Правда, неправда, справедливість“... Тут тон такий, ніби ми знаємо, що таке правда, і вона в нас давно вже є, а от тільки її забиває неправда... Наївно ж...

ОЛЬГА

(з маленьким роздратованням).

Значить, це фрази—правда, неправда?

МАРТИН.

Та розуміється! Треба писать так, як є. Буржуазія, аристократія панують над нами через те, що вони дужі. Брехня, насильство, неправда є пробяв їхньої сили. Коли ми хочемо, щоб над нами не панували, треба буть дужими, треба побільшувати свою силу. От і все.

ОЛЬГА.

І собі брехать, насильничать, красти і т. д.?

МАРТИН.

Все. Брехня, насильство неморальні тільки тоді, коли не маєш сили для того. Дужого брехуна

бояться й поважають, а з безсилого сміються й зневажають... Ну, та раз пройшла в комісії ця бумажка, то хай іде... Сашко! Скоріше щитайте... Там же чекають.

ГРИЦЬКО.

І крім сили нічого нема?

МАРТИН.

Нема.

ГРИЦЬКО.

Хм... Ґрунт твердий... Тільки для того, хто дужі ноги має.

МАРТИН.

Всі повинні дужі ноги мати. Безногих не треба.

ОЛЬГА (*гнівно*).

Паскудство! Слабим, значить, не місце на землі?

МАРТИН (*твердо й холодно*).

Не місце.

ОЛЬГА.

Дивно. Чого ж ви тоді не записуетеся в жандарми? З вас чудовий вахмистр був би.

МАРТИН.

Як би я виріс у жандарській среді, я був би чудовим вахмистром...

ОЛЬГА.

Напевне.

МАРТИН.

Петрусь! Ви сидите, наче з візітом прийшли... Беріть же собі бумажок та йдіть. (*Петрусь, що сидить похнюпившись, ліниво дивиться на його*). А рецензії на ті брошюрки написали?

ПЕТРУСЬ (*злякано*).

Рецензії? Фі-фі!... І забув... Ах, ти ж чорт!..

МАРТИН.

Ну, що вам казать? Россомаха ви і більше нічого... Їй богу, Петрусь, ви просто таки ні к чорту не здатні. Взять і забуть... А брошюрки лежять...

ПЕТРУСЬ.

От досада!.. Хм...

МАРТИН.

І ні чорта не робить... Ходить, як недорізана курка. Нічого не чита, не цікавиться нічим... Хіба ви здатні до боротьби?...

ПЕТРУСЬ (*сумно, з каяттям*).

Це дійсно.
(*Лія сміється. Всі посміхаються*).

МАРТИН.

„Це дійсно“... Мало ще цього... Треба побільше читать, учитись, працювать... Треба робить.

ПЕТРУСЬ (*зітхнувши*).

Хто ж каже!

МАРТИН (*махнувши рукою*).

Е!... Беріть бумажки та йдіть. Та не занесіть їх до себе додому. Позавчора взяв літературу, прийшов додому й спить...

(*Сашко заклада бумажки під піджак на груди, прив'язує їх і застібається. Ольга огляда його й поправляє*).

МАРТИН.

Ну, що, Грицько, ви вже спочинули від тюрми? Може б приступили до роботи? Га?

ОЛЬГА

(*жорстко і здержано*).

А вам що до того? Він сам зна, коли йому приступать.

МАРТИН

(*обертається й мовчки пильно дивиться на неї. Занадто байдуже*).

Просто цікаво.

ОЛЬГА
(*криво посміхаючись*).

Тон якийсь... контрольорський...

МАРТИН (*холодно*).

Ніякого тону немає... Сашко, не забудьте ж зайти до Косовського...

САШКО.

Добре.

ПЕТРУСЬ.

Сашко! Підождіть, я з вами.

МАРТИН.

Не треба. Підете самі. Чого юрбою ходить? Шпигів принажувать? Ідіть, ідіть... (*Сашко виходить, Мартин замикає двері*).

МАРТИН.

Скільки у нас є револьверів?

ОЛЬГА.

Штук п'ятнадцять.

МАРТИН.

Не більше?

ОЛЬГА.

А де ж би їм більше взятись?

МАРТИН
(*ходить по хаті*).

Завтра треба нашому представникові йти на коаліційне зібрання... Незручно говорить, що тільки п'ятнадцять. Треба буде принаймні штук сорок сказать.

ГРИЦЬКО.

Брехать?

МАРТИН.

А, Грицько! Це тільки слово. Я певен, що й другі організації не скажуть справжніх своїх сил. Россіяне завжди брешуть. Що за рація виставлять себе з гіршого боку?...

ГРИЦЬКО.

Не знаю... Мені здається, що в брехні нема ніякої сили. Я кажу—не знаю, бо... Мені здається, що бути правдивим, то є надзвичайна сила. Що тільки дужий може бути правдивим.

МАРТИН.

Ну, а мені здається, що правдивість—тільки убогість, що правдивість обмежує, примушує розвиватись тільки в одному напрямі. Розуміється, кожний має свій погляд. В данному разі, я думаю, краще збрехати для того, щоб не одбити прихильних до нашої організації. Ніколи не треба, по моему, показувати свого безсилля. В цьому теж є своя сила.

ЛІЯ.

Сила, сила!... Ви тільки й знаєте свою силу. Кажеться, є в жизні й друге щось... Скучно з одною вашою силою.

МАРТИН.

Не я даю її,—життя. Нарікайте на життя.

ЛІЯ.

Ай ну! „Життя“! Откуда ви знаєте, що тільки сила є в житті? Скажіть пожалуста, взяв собі монополію на знаніє життя!

МАРТИН.

А що ж ще є?

ЛІЯ.

Є красота, любов, чистота, чесність...

МАРТИН (*насмішкувато*).

Щирість, добрість, правда, справедливість... Хм...

ЛІЯ.

Єсть і це.

МАРТИН (*дратуючись*).

Та де? В головах тих, кому це вигодно? Дякую! З якої речі я повинен бути щирим, правдивим, добрим? Чому хитрість, лукавство, брехня

гірше? Чого я повинен здержувать свої сили? Я нічим не хочу звязувать себе і—наплювать мені на всі моралі, на всі ржаві кайдани, що чипляють на себе люди!.. Ви, Грицько, дуже помиляєтесь, коли думаєте, що правдивими можуть буть тільки дужі. Це—трусість і безсилість. Всі люди брешуть, всі до одного. І з того самого менту, як народилась сила, народилась і брехня, бо брехня є сила. Моралісти брешуть інстинктивно, як інстинктивно кохаються. І похожі на дикарів, які ганяються за звірем з одними руками і предають анафемі нову для їх, але розумну силу — порох. Коли чоловік бреше свідомо з розумом, це—неморально. Але мораль видумана дужими для безсилих. Коли безсилі робляться дужими, вони заводять свою мораль, як новий хазяїн заводить нові свої шпалери на кватирі.

ГРИЦЬКО (*схоплюючись*).

Ні, так не можна, не можна!.. Тут немає опори... З такими правилами...

МАРТИН.

Не треба ніяких правил!

ОЛЬГА (*гнівно*).

Єсть тільки свинство! У свині теж нема правил. Що хоче, те й робить. Паскудство! З вами б і...

МАРТИН.

Що? І говорить би не слід? Да?

ГРИЦЬКО

(*швидко ходячи по хаті*).

Ні, ні, так не можна! Це треба занадто... Я не схоплю своєї думки... Це треба бути занадто бідним або багатим, щоб так думать... і жить... Тут нема місця для віри...

МАРТИН.

А для чого вам віра?

ОЛЬГА.

Ах, покинь, Грицю!.. Мене дратує ця балачка.

ГРИЦЬКО.

Ні, підожди... Це цікаво... Це дуже цікаво. Тут, мені здається, корінь наших... Я думав про це... Ми страшенно дізґармоничні. От що! Да! Страшенно! Ми ростем розумом і не ростем душею. Ми тікаємо буржуазної, старої етіки і з водою вихлюпуємо й дитину. Да, да! А етіка повинна буть, повинна! Розум повинен бути в гармонії з кров'ю, з нервами, з тілом. А у нас нема. Ми дуже добре розумом розуміємо, що роспутство гидке, що несправедливість — зло, ми розумом цілком щиро будемо до сліз, навіть до смерти, боронити свої принціпи, а тим часом, коли прийдеться говорить нашій етиці, се-б-то нашім нервам, крові, темпераменту, ми робимо роспутства, несправедливости, гидоти. От у чому весь ужас! От у чому дізгармонія! Нам треба оправдання!

Нам треба оправдать себе. Я певний, що кожен з нас, заглянувши в себе, иноді лякається. Як? Ми ж передові люди, ми—борці за правду, за добро, ми повинні бути чистими, високими. А ми так само, як і всі, ходимо в публічні дома, сидимо в кабачках, інтрігуємо, сплетничаємо, брешемо, завидуємо... Ми тільки с початку піднімаємся від ідеї, а потім ми стаємо чиновниками п. У нас уже фігура робочого десь пропадає й ми маємо якесь наукове розуміння: „рабочій классъ“, „масса“ і т. д. Ми...

(Почина кашлять. Кашляє довго, схопившись за груди).

ОЛЬГА.

Годі про це... Це тебе хвилює... Замовчіть, Мартине...

ГРИЦЬКО.

Ні, підожди... Це цікаво. Ми й так дуже рідко балакаємо про це. Це наша велика хиба, що ми такі питання зоставляємо десь позаду. Це велика хиба! Ми вимагаємо від агітатора, щоб він прочитав те і те, щоб він знав нашу програму. І зовсім не цікавимся, яка його етична програма. Він може бути самою подлою людиною—нам нема до того діла, це, мовляв, його приватне життя... Та в чому наша суспільна робота? Що ми повинні нести робітникам? Ми повинні зробити їх дужими, ми повинні їм дати ідеал протилежний грязній теперешній дійсності. Та хіба може ро-

бітник повірити, коли бачить, що я—той, котрий говорю йому про боротьбу, про сміливість, я—трус, самий жалкий трус? Хіба він може повірити в необхідність чесности, коли він знає, що його учитель-агітатор позича гроші й не вертає? Хіба тільки в тому вчення соціалізму, щоб знати про знищення капіталізму? Знищення капіталізму є средство, а ідеал соціалізму є гармонія життя, життя широкого, повного, великого! Ми це випускаємо з виду. Це нещасна доля всіх великих ідей, що вони попадають до маленьких людей. Спершу ці маленькі люди жахаються її, ненавидять, бояться, соромляться дивитись на її блискучу наготу. Далі вони насмілюються. Потім набіраються одваги й хапають її. От тоді настає каюк їй. Вони тягнуть її на базарь, одягають її кожний в своє лахмоття і так завішають її своїми брудними латками, що творець її напевне не пізнав би. А у нас таких хоч одбавляй. Він схопиться за один палець ідеї й дума, що тут усе, бо нема ж сили підвести голову й побачити всю ідею.

МАРТИН.

Що ж, ви хочете, щоб ми тільки монахів приймали в організацію?

ГРИЦЬКО.

Я нічого не хочу, бо сам не знаю, чого саме треба хотіти. Я тільки бачу, що ми—дізґармонічні, що ми не піднялись до нашого розуму, що

ми витягуємся головою вгору, а серце, тіло осіда до землі. І получаються безглузді якісь фігури, якісь свині з шиями жирафи... От ми тепер ждемо погромів, ждемо прояву суспільної дізгармонії. Як ми ждемо? Ми ждемо її розумом. Ми пишемо прокламації, але пишемо їх офіціяльно, холодно, хоча вони наче й пашять запалом. Ми говоримо про оружіє і стараємся одне одного перебрехати. Ми робимо забастовки й піднімаємо цілий ґвалт, що забастовка проходить без формальної постанови комітету. Щось жорстоке, страшне в цьому! Де наш гнів, що написаний у бумажках? Де крик болю, жаху, ненависти? Нема!... Ми актьори. Перед публікою—массою ми нагвинчуємо себе, а за кулісами ми видряпуємо одне одному очі за те, що той мало чи багато сльози пустив! Про той ужас, про те дике, що має бути, ми говоримо так разсудітельно, наче це буде якась скучна, але необхідна забавка.

МАРТИН.

Ну, та що ж ви хочете: щоб ми дерли на собі волосся, казились, плакали? Яка ж тоді робота буде? Ви говорите, як хлопчик. Це — наївно! Стільки всяких ужасів буває, що не можна, нема сил од усього дерти волосся. Організація не...

ГРИЦЬКО.

Я знаю, я знаю... І повторяю, я сам не знаю, чого хотіти. Я тільки знаю, що як би ми були гармонічні, у нас би стало б сил волосся дерти...

МАРТИН.

Так у чому ж діло?

(В двері стук. Лія швидко одчиняє. Входить Мазун. Здоровкається).

ГРИЦЬКО.

Діло в тому, що не треба...

МАРТИН (*перебива*).

А! Мазун. Ну, що? Чого ви так пізно? Росказуйте.

МАЗУН.

Зараз. Вперед закуримо. Правда, Лія? (*Весело підморгує)*. Ну-с... Єто о-первих...

ЛІЯ.

Ай ну, скоріше!...

МАЗУН (*передразнює*).

„Ай ну!"... О-фтарих... Забастували звощики.

МАРТИН. | Знаєм!
ЛІЯ. |

МАЗУН.

Знаєте? Ну-с... Завод Кірхнера завтра стає.

МАРТИН.

Невже?

МАЗУН.

Верное слово!... На вакзалі поставлено дві роти салдат. Нікого не пускають ні туди, ні сюди... А з яким я робочим тільки що познайомився! (*клацає пальцями*). Антік!.. Ну-с... В самооборону набірається до сотні. Требують оружія...

МАРТИН.

Ну, де ж його взять? Обіщали дать, і досі нема. Треба якось обійтись... Кастети робляться?

МАЗУН.

Та що кастети?.. Петрусь, де ваш револьвер?

ПЕТРУСЬ.

Револьвер? Чорт його зна... Десь пропав.

МАЗУН.

А ви забрали гроші, що збірали гімназісти на оружіє?

ПЕТРУСЬ

(*робить злякане лице*).

Фі, фі!.. І забув!.. Ах, ти ж чорт!

МАРТИН.

Ну й не россомаха ви?

ПЕТРУСЬ (*зітхаючи*).

Це дійсно!..

МАЗУН.

Калоша ви і більше нічого! Заберіть сьогодні ж... Да! Еврейські буржуї дають на всі есдековські організації дві тисячі на оружіе.

МАРТИН.

Хо-хо! Ловко!... Молодці буржуї... Тільки треба держать ухо гостро, бо россійські есдеки знов надують нас...

ОЛЬГА.

А кому вони їх дають? Бундовцям?

МАЗУН.

Бундовцям. Ну, бундовці не дадуть обшахраїть. Есери й собі хотять поживитись... Уже натякали.

МАРТИН.

Ну, чорта з два!

МАЗУН.

Це я бачився з ними в столовці. Аж піняться від злости. Кажуть, ніби вони завтра свій мітінг поруч з нашим будуть робить. От свинота!

МАРТИН.

Дурниця! Хай роблять. Самі ж себе в калошу посадять, бо вся масса до нас піде.

ЛІЯ.

Кажуть, що вже козаків розставляють коло мітінга?

МАЗУН.

Да... Щось наче похоже... Опасно тільки, що може з цього погром справді вийде.

МАРТИН.

Ну, там побачимо. Одмінить мітінга не можна. Ну, а серед масси який настрій?

МАЗУН.

Чудовий! Робітники так і рвуться. Знаєте, просто любо з ними бути. А який славний оцей Васька. Видно поетична, ніжна така натура...

ЛІЯ.

Мазун просто влюбився в його. Вчора цілий день не давав мені покою.

МАЗУН

(*підходить до неї й сідає поруч*).

А ви ревнуєте?

ЛІЯ (*весело*).

Страшно!

МАРТИН.

Так... Ну, так я беру бумажки і йду. Ви, Мазун, заберіть останні... Петрусь, а ви одщитали?

ПЕТРУСЬ.

Одщитав.

МАРТИН.

Чого ж ви ждете?.. Ну й калоша!

ПЕТРУСЬ
(*зітхає й рішуче підводиться*).

Ех, чорт його забірай! *(склада проклямації)*.

МАЗУН.

Що, Петрусь, рішились?

ПЕТРУСЬ.

Рішився... Годі!.. Буду заніматься...

МАЗУН.

Це він раз-у-раз, послі глубокого раздум'я... На довго?

ПЕТРУСЬ.

Тепер рішуче! Годі!

ЛІЯ (*зітхає*).

„Це дійсно"... (*Сміється*).

МАЗУН.

Ну, я теж іду. Ходім, Лія?

ЛІЯ.

Ходім.

(*Встають і забірають проклямації*).

МАЗУН.

Ага!.. Я й забув ще... Знайдено притон чорносотенських проводарів... Це знаєте—де?.. (*Зиркає на Мартина й трохи зміщується*).

ОЛЬГА.

Де?

МАРТИН

(*жорстко і твердо*).

Це не новина... Було давно відомо. Це чайна мого брата... (*Мовчання*). Я, здається, колись говорив про це.

ОЛЬГА.

Ні, я нічого не знала.

МАРТИН.

Да, мого брата... Агітує...

МАЗУН.

Цікаво б забратись туди... Може підем, Лія? Га?.. Ій-богу, цікаво... Так, значить, з хуліген-цією познайомитись...

ЛІЯ.

А що ж?.. Давайте.

МАЗУН.

Згода?

ОЛЬГА.

Ну, що за дурниця!.. Охота буть битими...

ЛІЯ.

Пхі! Наплювать... Ми переодягнемось... Ій-богу, це інтересно... Орігінально.

МАРТИН (*холодно*).

Я не радив би... Мій брат жартувать не любить.

МАЗУН.

Ми тоже не любим. Правда, Лія?.. Ех, закуримо ще разок!.. Ій-богу стоїть жить на світі. Правда? (*Підморгує й виймає коробочку з папіросами*).

ГРИЦЬКО

(*весь час пильно слідкував за Мазуном і Лією*).

А чого ви думаете стоїть жить на світі?

МАЗУН (*здивовано*).

Як то чого?.. Гарно.

МАРТИН (*до Петра*).

Ну, ходім... Не треба всім разом виходити. Бувайте здорові.

ГРИЦЬКО.

Бувайте. (*Мартин і Петрусь виходять*). Чого ж гарно?

МАЗУН.

Гарно та й годі... Все гарно, що росте... Гарно, як росте рух, росте душа, серце, розум. Росте, значить, життя. І для цього стоїть жить.

ГРИЦЬКО (*вдумчиво*).

Для росту життя?.. Хм...

МАЗУН (*жартуючи*).

А ви що, збіраете показанія, як треба жить?

ГРИЦЬКО.

Да, цікавлюсь.

МАЗУН.

Ви краще живіть, тоді й впізнаете. Ну-с, Лія, гайда! На біржу прийдете, Ольго?

ОЛЬГА.

Розуміеться.

МАЗУН.

До побачення.

ЛІЯ.

Будьте здорові. (*Виходять*).

ГРИЦЬКО.

Хороший малий...

ОЛЬГА.

Да... (*сіда на ліжко й задумуеться*).

ГРИЦЬКО.

Хороша парочка... Вони закохані?

ОЛЬГА.

Хто?

ГРИЦЬКО.

Та ця Лія і... як його... оцей... Мазун, чи як ви його називаєте...

ОЛЬГА.

Не знаю... Здається.

ГРИЦЬКО.

Да... Стоїть жить... (*Довго ходить по кімнаті*). І скрізь брехня й брехня. Скрізь брехня. Вона так проняла собою все, що її навіть не помічають. Я тепер сам собі здаюсь похожим на чоловіка, котрий з свіжого повітря входить у хату, де все до того вже просмерділось яким-небудь смрадом, що люди звикли й не помічають його. Аж страшно!.. (*Дивиться в вікно*). Он! Всі щось роблять і всі брешуть, бо роблять не те, що хотять, роблять без охоти, примусом. О!... Поспішають кудись. Хіба цей чиновник, що їде на звощику, служить для себе, хіба він любить свою роботу? А цей звощик хіба любить возити якихось чужих людей?... Поділ праці... Хм... (*Одходить од вікна й сідає на друге ліжко*). Я думав, що життя буде якесь инакше... Я в тюрмі забув його

і тепер, як то буває з лицями знайомих, котрих довго не бачиш, на лиці його бачу таке, чого б і не хотів бачить. (*Кашляє*).

ОЛЬГА.

Може б ти ліг спати? Їсти хочеш?

ГРИЦЬКО.

Ні, не хочеться (*задумується*)... Да... Иноді небезпечно засовувать далеко ніж самоаналізу... Дуже довго ковиряв і в серці вже дірка, через яку випадає всяка віра... Я в тюрмі думав—вийду на волю й буду жить так і так. В таких от випадках я буду робить те й те... Хм... А тепер через дірку, проковиряну самоаналізом, випада всяка віра, і я не знаю, чи треба те робити, чи не треба... „Правда... Правдивість“... Я пам’ятаю, у мене серце завмірало й билось, коли я уявляв собі, як я буду настільки дужий, що зможу буть правдивим!... Буть правдивим... Буть гордим перед усіма, сміливо дивиться собі в душу!... Це, значить, знати правду, знати, що є чистота й істина. А я чую, що не можу... не маю сили. Бо це значить, остатись самому, стати ворогом усьому минулому... А оправдання треба, треба... Треба злити, згармонізувати почування й розуміння... Бо так не можна жити. Але для цього треба наперед хоч каміня, аби завалити дірку в серці й вірити... А каміня нема... Звідки я знаю—може правдивість справді є убогість, а зло не є зло,

а тільки сила?... Може справді, правда в силі, а не сила в правді?... (*Пауза*). І главне—що нічому й нікому нема віри... Я не можу ні в що вірити... Може так, а може й не так... Ех!

ОЛЬГА

(*встає й підходить до його. Сідає й кладе руку на плече*).

Важко, Грицю?

ГРИЦЬКО.

Важко, Олю... Так важко, що... Ти пойми: я хочу жить, я хочу робить, я маю сили... А в серці дірка...

ОЛЬГА.

Це пройде... Втягнешся в роботу... Ти ж не зневірився в потребі організації?

ГРИЦЬКО.

Та ні... Але ж цього мало. Я не хочу бути чиновником революції. Я хочу всею істотою робить. Я хочу буть гордим, я хочу знать, що таке правда, що таке брехня, любовь, ненависть. Я хочу знать, на що я повинен опертись, щоб почувать себе гордим і чистим перед самим собою.

ОЛЬГА (*тихо*).

Мені здається, що перш усього ми маємо обов'язки перед суспільством і окремими людьми.

Коли ми їх виконуємо, ми чуємо себе гордими й чистими.

ГРИЦЬКО.

„Обов'язки"!... А коли вони давлять мою душу і я згину від них? Кому яка користь од цього?

ОЛЬГА.

Значить, так треба...

ГРИЦЬКО.

Ні... Це не те... Всякий обов'язок є щось насильственне, щось стороннє мені, а я хочу буть самим собою.

ОЛЬГА.

(*тихо гладить його по голові. Гриць пильно дивиться на неї й одвертається*).

Ти став, Грицю, зовсім чужий зо мною... Чого?

ГРИЦЬКО.

Ні, такий, як і був... (*Помовчавши*). Хм... Ось і зараз збрехав... Для чого?... Щоб не обідить тебе?.. (*Твердо*). Да. Я став чужий тобі... бо...

ОЛЬГА.

„Бо..." Ну?...

ГРИЦЬКО.

Бо ти стала чужа зо мною... Да, да!... (*Встає, хвилюючись*). Будем говорить правду... Будемо правдиві. Ну, скажи—я противний тобі? Да?

ОЛЬГА.

Що за дурниці, Грицю? Звідки ти взяв цю єрунду?

ГРИЦЬКО.

Я бачу. Я, як тільки ввійшов первий раз до тебе в кімнату, я в куточках губ і очей побачив щось чуже, нехороше, холодне... Ти була рада, але я того не забув. Потім я придивився до його, й пізнав, що то була... брехня... Я для тебе противний... Це видко...

ОЛЬГА.

Грицю! Що за єрунда?... Ти не маєш права говорить цього. Даю тобі моє чесне слово, щире, правдиве—я люблю тебе. Розумієш?

ГРИЦЬКО.

Ти сама собі брешеш... Ти ж сама знаєш, що ти...

ОЛЬГА.

Ну?...

ГРИЦЬКО.

Що ти... не жінка мені... Ти товариш, а не жінка...

ОЛЬГА.

Ха-ха-ха!.. Я так і знала... Добре... Будемо правдиві... Знай: я ненавижу, ненавижу од всеї душі ці відносини... Це скотство, це—недостойно розумних істот... Я дивлюсь на їх, як на необхідне зло... Коли ти дивишся инакше на любов, ну, тоді...

ГРИЦЬКО (*тихо*).

Через що ж ти їх ненавидиш?

ОЛЬГА.

Через те, що ми робимся звірями в таких відносинах, що це знижує моє „я", людське, розумне „я". Мені сором за себе... Людина повинна буть людиною!

ГРИЦЬКО

(*мовчки ходить по кімнаті*).

Мені здається, що ти сама себе обманюєш... Я хворий і противний тобі... Це видно.

ОЛЬГА (*гнівно*).

Я з тобою балакать не буду, коли ти будеш дурниці говорить... Паскудство!

ГРИЦЬКО.

Сердитись нема чого... Поговоримо спокійніше... Я багато думав про це... Я хочу буть правдивим і скажу, що думав. Нам треба розій-

тись. Підожди, дай я скажу. Нам треба розійтись. У мене чехотка. Через неї я противний тобі. Вона буде тягнуться літ 20—30. Я не маю ніякого права вбивати твоє життя... От і все.

ОЛЬГА.

Ти ненормальний... Більше я тобі нічого не скажу. І паскудство! Паскудство так думать про мене. Грязно, паскудно... Я ненавижу ці відносини і більш нічого. Розумієш ти?! Це все, цього досить... Ах, ви всі мужчини такі гадості, грязні, розпутні! Вам важко уявить собі людину, котра з огидою відноситься до цього. Ви всі—й революціонери і не-революціонери—тільки й знаєте з женщиною такі відносини.

ГРИЦЬКО.

Цілком нормальна річ.

ОЛЬГА.

Паскудство!

ГРИЦЬКО.

Е! затвердила... Через що паскудство?

ОЛЬГА.

Убірайсь, я з тобою говорить не хочу.

ГРИЦЬКО.

Як хочеш... (*Мовчання. Ходить*). Я знаю, ти можеш принести себе в жертву для обов'язку. Але я не хочу буть чиїм небудь обов'язком...

ОЛЬГА (*скипівши*).

Скажи прямо: „я хочу розійтись“. Це буде принаймні правдиво... Ти ж хочеш буть правдивим... На що ж крутить?

ГРИЦЬКО.

Ти несправедлива, Олю. Ти сама знаєш, що ти говориш дурниці.

ОЛЬГА.

А! знаєм ми вас. Ви ж, мужчини, не можете жить без женщини... Яка ж то любов буде без цього паскудства?

ГРИЦЬКО.

Для чого іронія? Ми балакаємо серйозно. І це питання серйозне.

ОЛЬГА.

Ах, одчепись ти від мене... Ну, розходься, розходься... Я не держу тебе... Іди хоч зараз... Іди, шукай собі любовницю. А я не можу, не хочу!.. (*Почина плакать*).

ГРИЦЬКО

(*підходить. Розтеряно*).

Ну, от... Олю!.. Олюсю... Ну, не треба... Забудь... Прости... Олюсю... Хороша моя..

ОЛЬГА.

Я тебе так ждала... а ти...

ГРИЦЬКО.

Ну, не треба, годі... Прости... Я вірю тобі... Вірю... Не будемо більше про це говорить. (*Починна кашлять. Ольга підводить голову й дивиться на його*).

ЗАВІСА.

КАРТИНА ДРУГА.

Сцену поділено на двоє хат. Одна більша—чайна. Просто двері на улицю, по-за стойкою праворуч двері в другу кімнату. На стінах царські й генеральські патрети, картини з японськоі війни, правила й т. и. патріотичне. По-під стінами столи, за якими сидять гості. По-між столами бігають двоє чи троє полових у довгих кольорових сорочках і розносять „пари чаю“. За стойкою, заставленою закусками, Петро Йванович, дуже схожий на свого брата, Мартина, тільки старіший.

Друга хата, в яку ведуть двері з чайноі, обставлена просто. По-під одною стіною кушетка, по-під другою столик з стільцем, шафа. Проти дверей у чайну в другій стіні (праворуч) другі двері в кухню. На кушетці сидить Софія Марковна і щось шиє.

За столами в чайній сидять: у самому кутку зліва двоє запасних салдатів і торговка, коло якоі на лаві стоїть кошолка. П'ють чай. Правіше од них, недалеко дверей, за другим столом троє штукатурів у „русских“, забризканих глиною сорочках. Один бородатий, рудий; другий безбородий, кирпатий; третій чорнявий. Ближче до кону під лівою стіною сидить компанія заможних дядьків: один сивий, похмурий; другий русявий, молодий; третій червоний з довгими вусами. Всі троє п'яні. Коло них двоє босяків і босячка; один з них, зовсім п'яний, співає, пронирливий слухає. Далі до стойки швець і якась „інтелігентна“ особа (шпик). Кілька столиків порожніх.

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Половий!... Половий! (*Половий біжить*). Горілки!...

ПОЛОВИЙ

(*озирається на Петра Йвановича, який хмуро дивиться на них*).

Не полагається у нас водки...

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Мені водки й не треба... Горілки давай!... Знаєш?... Кандиба, брат, гуляє!... Пр-рогуляю все... Рішу!...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Слиште, земляки!... Ніззя кричать про такиї предмети... Водки не полагається у нас. Тут чайна.

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Говори!... (*Тихіше до полового*). Таскай півбутельки... Не рябей!... (*Половий нерішуче йде й шепоче щось Петру Йвановичу. Той хита головою, половий вибіга в кімнату, бере з шафи го-*

рілку, перелива в чайник і несе). Я, бррат, так рішив: ви у мене землю однімать? Харашо... Запрягай коні... Пррродав і гуляю... От і однімай... Х-ха! Мазепня чортова... А заробить?... Ти спав, пропивав, а тепер у мене однімать?! Бач, яку слободу собі найшла... Нет, брат, я—старий салдат... Служівий, верно?

ЗАПАСНИЙ.

Єто проти чого?

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

От проти етой самой слободи... Землю, говорю, наші мужики збіраються однімать... Слобода, значить, така їм вийшла. У панів і в своїх... Дак от пропить її всю і весь мармалад. Верно?

ХМУРИЙ ДЯДЬКО (*глухо*).

Говорять, усмиреніє буде...

ЗАПАСНИЙ (*важно*).

Єто всьо димократи...

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Димократи?

ЗАПАСНИЙ.

Да... Коториї проти Государя йдуть... Єто они такоє баловство делають...

ТОРГОВКА (*дзвінко, не озираючись*).

Котриї маніфестації розкидають по базарю!

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Що ж воно—студенти, чи що?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Жидова, от хто!

(*„Інтелігентна особа" і Швець шепочуться*).

П'ЯНИЙ БОСЯК

(*співає, схиливши голову на руки*).

Йех, маль-чі-ші-чі-ка-а...
Да біде-ня-жі-чі-ка-а...
Да скло-ніл, схі-ліл
Йох га-ло-ву-шу-ку...

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО (*не розуміючи*).

Ну?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Ну й заводять бунтації. Хотять свого царя поставить. Нашого, значить, скинуть, а свого поставить... Понімаєш, какая плепорція?..

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Хму-хму!.. Бач, чортові пейси, чого захотіли?

ХМУРИЙ ДЯДЬКО.

Е! Що ти хочеш: вони небесного царя розп'яли, а то б земного боялись... Звісно...

БОРОДАТИЙ ШТУКАТУР.

Половой! (*Половий підбіга*). Сколько съ насъ?..

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Они, стерви, хуже чертей! Верно... Чорта перехрести, він і пропаде, а етих і хрестом не проймеш...

ТОРГОВКА.

Бедному челаекові й не потовпиться за ними.

БОРОДАТИЙ ШТУКАТУР.

Бить ихъ, падлюкъ, надо! Вотъ і все... (*Встае. Товариші його теж устають. Вони всі хрестяться й виходять. За ними зараз же входять Чиновник і Пан Трохим*).

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Так, так... (*Входить половий і несе чайник і стакани, ставить їх коло дядьків*). Що це?

ПОЛОВИЙ.

Ничего-съ... Попробуйте... (*Наливає. Червоний дядько пробує*). Чайок!

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Ха-ха-ха!... Чи не чортової душі люди!.. Дядьку Сидоре... А ну, покуштуйте. (*Дає шклянку Хмурому. Той куштує й хмуро посміхається*).

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ

(*до Чиновника, виходячи з-за стойки*).

А!... Ніжайше вам... (*Здоровкається з ними й зараз же одводить на край кону. Босяк почина нишпорить коло них. Швець і шпиг перестають балакать і дивляться спочатку на чиновника, потім Швець знов почина вмовляюче щось шепотіти. Він дуже блідий і, видно, хворий*).

П'ЯНИЙ БОСЯК (*співає*).

Да скло-ніл схі-лі-іл..,
Йех га-ло-ву-шу-ку
Да на пе-ра-ву-ю-у
Йех ста-ро-ну-у-шку...

(*Босячка понуро, не рухаючись, дивиться кудись мутними, п'яними очима*).

ЧИНОВНИК (*тихо*).

Ну, какъ у васъ?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Да нічого... Штукатури всє наші.. На шот прокламацій недостаток. На бумажку больше склоняються...

ЧИНОВНИК.

На бумажку? Хм... Вы изъ полиціи ничего не получали?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Нет... Був околоточний і говорив, што можна не замикать усю ноч... А прочее—нічего...

ЧИНОВНИК.

Хм... Видите, распоряженіе такое, чтобы завтра всѣ къ двѣнадцати часамъ были возлѣ собора. Какъ только шось тамъ такое выйдетъ, сейчасъ, значитъ, всѣмъ походомъ на нихъ... Конечно, съ хоругвями, какъ слѣдуетъ... Бояться нечего, будутъ войска... Вотъ надо это все передать всѣмъ... Бить всѣхъ, не жалѣть...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ (*понуро*).

Ну, тето вже... За государя постоїм... А вот тольки как на щот жидовських лавок... Січас бить, чи потом?

(*Босяк підсіда до шпига й почина щось говорити. Той дивується, сердиться, але босяк розводить руками і знов шепоче*).

ЧИНОВНИК.

Съ лавками? Съ жидовскими лавками церемониться, конечно, не слѣдуетъ, но нужно это не совсѣмъ открыто дѣлать.

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

А чого не одкрито? Ми за царя стоїм, от і всьо. Они наші враги... За нас войсько... Ми не розбойники... какиїсь... Ми воюєм... Они на нас,— ми на їх... Хто сильней, того й взяла...

ЧИНОВНИК.

Ну-да... Но все-таки, чтобъ это незамѣтно было, что отъ полиціи...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

А чого, щоб не заметно? Ми за правду... Що ж тут ховаться... Я за царя на што вгодно пойду...

ЧИНОВНИК.

И прекрасно... Но, видите ли, это неудобно... Начнутся всякіе разговоры... Темные люди не поймутъ... А пусть будетъ такъ, какъ будто это самъ народъ... Понимаете?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Дак все одно ж знають скрізь!...

ЧИНОВНИК.

Ну, гдѣ знаютъ, а гдѣ и не знаютъ... (*Підходить шпиг*). Что вамъ, Пантелѣй?

ШПИГ.

Надбавки просять.

ЧИНОВНИК.

Кто?

ШПИГ (*показує головою назад*).

Босяки. Говорять, разстроїм усьо, как не дасте зверх по два рубля...

ЧИНОВНИК.

Ахъ, с-сукины сыны!... Никакой совѣсти у подлецовъ нѣтъ! Какъ только замѣтитъ, что ты въ его рукахъ, такъ и начинаетъ крутить... Придется дать. Дайте имъ...

ШПИГ.

А сапожник тетот просить п'ять рублей, жона, говорить, больна..,

ЧИНОВНИК.

Ну, къ чорту!... А впрочемъ... Онъ что? Знакомства имѣетъ?

ШПИГ.

Да, за ним все сапожники з Подгор'я пойдуть...

ЧИНОВНИК.

Хм... Ну, дайте ему... Чортъ бы ихъ взялъ... Счетъ представите приставу, а не мнѣ... Понимаете? Вы на угощеніе сколько взяли?

ШПИГ.

П'ятдесят рублей. Уже всьо зрасходував.

ЧИНОВНИК.

Вы, Петръ Иванычъ, обѣщали отъ себя угощеніе... Можно?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Я свое слово держу повсегда́...

ЧИНОВНИК (*до шпига*).

Ну, вотъ... Если нужно будетъ, къ Петру Иванычу обратитесь... Такъ... А теперь нужно еще къ Абрамову бѣжать, какъ тамъ. Такъ смотрите же... И вы, Пантелѣй, завтра, чтобы всѣ къ двѣнадцати часамъ были возлѣ собора.

ШПИГ.

Слушаю...

ЧИНОВНИК.

Ну, до свиданія (*подає руку Петрові Йвановичу і виходить. Шпиг зараз же підходить до босяка й шевця. Балакають пошепки, нахилившись один до одного. Запасні в кутку стиха балакають з торговкою. Дядьки ввесь час балачки випивали, реготали, закусювали*).

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ

(*іде в кімнату до матері*).

Тут, мамо, Ванька будеть прибігать за водкою, так ви одставте десять бутилок і більш не давайте... Как кончиться, скажете, що вгощення більше нема.

СОФІЯ МАРКОВНА.

Яке вгощення?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Моє... Я вгощаю тих, хто димократов буде завтра бить...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Ну, то й нехай б'ють, а на що ж вгощення?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Ет!... Ви нічого не понімаєте...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Та за що ж вгощать?... Це ж не шуточка,— десять бутилок. Це ж копейка!... Схаменися, сину...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Одчепіться, мамо... Ви нічого не понімаєте... Я вам раз сказав, що за царя і за наш руский народ, я все своє імущество оддам... І нікакіх більше разговорів!

(*Дядьки в цей час співають і цілуються*).

СОФІЯ МАРКОВНА.

Може б я хоч половину одставила назад? Га?... Все ж одно босячня вип'є...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Мамо!... (*Грізно дивиться на неї й виходить у чайну*).

СОФІЯ МАРКОВНА

(*зітхає, підходить до шафи й почина переставлять пляшки. Входить Мартин*).

МАРТИН.

Драстуйте, мамо... Що це ви робите?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Ох, Господи!.. Аж злякалась... Та що?.. Бач, вгощення приготовляю босякам...(*Підводячись*). Що ж це ти вже зовсім покинув нас, синку?... З шинкарями сором бачиться?...

МАРТИН.

А! мамо, ви знов за своє... Яке вгощення босякам? Од кого?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Та од синка ж мого доброго... Од кого ж, як не од Петра. Босяків вгощає, щоб димократів лучче били... (*Сіда на кушетку*). Ох, синку, а ти й тепер з цими... димократами?

МАРТИН.

З димократами... А не знаєте, коли будуть бить?...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Не знаю... Ох, покинь ти їх, синку... На що вони тобі? Он яким ти обшарпанцем ходиш...

Що вони тобі дали? Учивсь, учивсь у тій гімназії, тягнув з нас жили, думали, челаеком буде...

МАРТИН.

Мамо, я це вже сто пятьдесят дев'ятий раз чую!

СОФІЯ МАРКОВНА.

Чуєш ти? Чом же тобі, синку, хоч не позакладало змалечку, щоб ти не мучив мене... Чуєш!... Казала покійному: „не пускай ти його в той ніверситет, на що він нам?“ Ні, таки своє... А він з ніверситету в тюрму попав... Ох, синку, синку, нема в тебе серця до матері!... Тобі от-ті чортові димократи миліше матері й брата...

МАРТИН.

Ви ще довго пилятимете?... Чув я це не раз. Ви лучче скажіть мені, може ви знаете, коли будуть бить димократів.

СОФІЯ МАРКОВНА.

А чорт їх зна... Хай б'ють... А ти що, може спину свою за їх підставиш?... Підставляй, підставляй, синку... Приятелі доведуть до добра!...

(*Почина плакати*).

МАРТИН.

Ну, от, ще цього тільки не хватало... Ну й чого?

СОФІЯ МАРКОВНА (*плачучи*).

Обшарпаний... без догляду... голий... Вчили, вчили... Чужі діти покінчали вже давно, повиходили в люди... А мій... по тюрмах... з димократами...

МАРТІН.

Перестаньте, мамо!...

СОФІЯ МАРКОВНА.

„Перестаньте"!... Лучче б ти, синку, перестав... Покинув свої штуки... Покинь, моя дитино, на що воно тобі оте страшне?... Та ставай разом з Петром торгувать... Он він собі, хвалить Господа Милосердного, заробляе... І ти міг би коло його... У тебе ж ні сорочки десь нема, ні одежинки доброї... Ну-да, нема?

МАРТИН.

А!... Та є, все є.

СОФІЯ МАРКОВНА.

Є!... І не обідаеш, мабуть... А в нас і попоїсти е що, і чи одежу яку справить... Покинь, сину!... А кончаться оці бунти, поїдеш собі в ніверситет.

МАРТИН.

Мамо! Я ж вам уже не раз казав—я не покину. Понімаете ви, чи ні?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Бунти робить будеш?

МАРТИН.

Да, бунти. Буду бунтувать народ проти таких братів, як Петро...

СОФІЯ МАРКОВНА.

А Петро тобі завгорив? На брата рідного оттаке?...

МАРТИН.

Для народу, для правди, нема братів та ще таких, як мій... Пойміть же ви, хоч раз, що я за правду, за народ стою!...

СОФІЯ МАРКОВНА (*зітхаючи*).

Оце саме й той говорить... та вгощає босяків... І той за народ, і той за народ... А що таке той народ, то й чорт не розбере... Ох, уродились обидва... (*Почина знов схлипувати. Мартин ходить по хаті. Вбіга половий, зирка на Мартина й нахиляється до шафи. Софія Марковна зразу перестає плакати*). Куди? Куди? Для кого?

ПОЛОВИЙ.

На вгощеніє.

СОФІЯ МАРКОВНА.

Бери з другої купи... Ач! Так і хапа... Не догляди за ними, так і сорочку з тебе стягнуть. (*Половий вибіга, ще раз зиркнувши на Мартина і вистрибнувши в чайну, щось шепоче Петрові Йвановичу, хитаючи головою на кімнату. Петро Йванович суворо нахмурюється і йде в кімнату*). Так і зорі за ними, бо її ниточки не останеться. Жульня непроходима... Натупкаєшся отак цілий день... Думалось—ось син скінчить науку, піддержить на старість матір... А син...

МАРТИН.

Та Петро ж піддержує вас...
(*Увіходить Петро Йванович*).

СОФІЯ МАРКОВНА.

Петро?... А на Петра хіба поклала стільки, як на тебе?...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ (*понуро*).

Панич наш прийшов?... Студент?...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Годі тобі, годі. Йди собі... А то знов заведетесь... Він до мене прийшов...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Що ж це сталось, що наш панич заглянули до нас?

МАРТИН

(*озирає його з ніг до голови й усміхається*).

Тобі лаяться захотілось?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Іди, Петре, йди...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Підождіть. Я ж брата рідного вже давно не бачив...

МАРТИН.

Ну, дивись.

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Чого ж ти прийшов?

МАРТИН.

А тобі яке діло?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Та це ж моя хата?

СОФІЯ МАРКОВНА.

Петре... Годі. Іди собі...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Гляди, Мартине... Я не подивлюсь, що ти мій брат. Смотри!

МАРТИН.

За „батюшку“ постоїш?

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Не смій так говорить! Я тебе арештую...

МАРТИН
(*з ненавистю, твердо*).

А я тебе уб'ю...

СОФІЯ МАРКОВНА.

Діти! Та Бог з вами... Показились ви?!

МАРТИН.

Іди краще хуліганів своїх підпоюй далі. А то не схотять „батюшці“ служити.

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Мартине! (*Стоять і дивляться один на одного, суворі, тверді, дужі. Петро Йванович круто повертаєтьcя й виходить з хати. Мартин почина ходити. Софія Марковна плаче*).

МАРТИН.

Годі плакать... Ідіть краще пройдіться на кухню, а то ж покрадуть.

СОФІЯ МАРКОВНА.

А ти ж... підождеш?... Хоч... надивиться на тебе...

МАРТИН.

Підожду. (*Софія Марковна, витираючи очі, виходить у праві двері, що до кухні. Мартин за-*

раз же підходить до дверей, що до чайної й пильно дивиться в щілинку).

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

А ну скільки з нас?

ПОЛОВИЙ (*підбіга*).

Двѣ пары чаю... Чайникъ настойки... Яичница...

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО.

Та буде... Скільки за все?

ПОЛОВИЙ.

Сичасъ... (*Рахує й подивляється на Червоного дядька*). Два рубля десять.

ЧЕРВОНИЙ ДЯДЬКО (*мляво*).

На... (*Підводяться, хитаючись, і виходять. П'яний босяк спить. Босячка скаменіла. Запасні шепочуться. Полові в другому кутку теж шепочуться й сміються. Петро Йванович в задумливій, понурій позі. Мартин одходить од дверей і ходить по хаті*).

(*Вбіга кухарка, дівчина з села*).

КУХАРКА.

Ох, матінко! Це ж панич! Де це ви взялися в нас?

МАРТИН (*хмуро*).

З неба впав.

КУХАРКА

(виймаючи якусь посуду з шафи).

Чисто що з неба... Я вже думала, що вас знов у тюрму взяли...

МАРТИН.

Та й зраділа?

КУХАРКА.

А чого ж би я раділа? От-тако! Я вже й так скучила за вами.

МАРТИН.

Як собака за цибулею?

КУХАРКА.

Е! більше!..

МАРТИН.

Чом же ти тоді не прийшла до мене?

КУХАРКА (*лукаво*).

Коли?

МАРТИН.

Сама знаєш... На що збрехала? Хіба я тебе силував?

КУХАРКА.

Еге!... Коли ж ви будете балуваться.

МАРТИН.

А хіба я тобі казав, що нѐ буду?

КУХАРКА (*змішавшись*).

Н-ну... От я й не пішла того.

МАРТИН.

А тепер прийдеш?

КУХАРКА (*кокетливо*).

Хто його зна... А хіба ясла до коней ходять?

МАРТИН.

Як коли то й ходять... Прийдеш?

КУХАРКА

(*вибігає, кидаючи обіцяючим поглядом*).

Не знаю!...

(*Мартин хмурий ходить*).

П'ЯНИЙ БОСЯК.

(*прокидаючись, до босячки*).

Дай огурца... Лукерья... Слишъ?.. Лукерья!.. (*Босячка не рушиться*). Петръ Іваничъ!.. Соблаговоліте огурчика... Едінаго!..

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Дай йому огурца. (*Половий виймає з-під стойки й дає босякові*).

ШПИГ (*до Петра Йвановича*).

Долго їх нет.

ПЕТРО ЇВАНОВИЧ.

Да...

(*В кімнату входять Софія Марковна і Ольга. Мартин здивований, нахмурюється*).

ОЛЬГА.

Драстуйте. На-силу вас знайшла. (*Важко дихає й непомітно озирається*).

СОФІЯ МАРКОВНА.

Єто до тібе... Мартусь. Прийшли аж на кухню... Присядьте у нас... Звиніть, што так у нас... Торговиї люди.

МАРТИН.

Як же ви знали, що я тут? Я тут ніколи не буваю...

ОЛЬГА.

Я заходила до вас. Нема... А тут... Ну, одним словом, я опинилась коло цього дому... І подумала: „а ну, на всякий случай, може він тут“, і зайшла... Фу!.. Я так бігла... Слухайте, дуже важна справа...

МАРТИН (*до Софії Марковни*).

Мамо, вийдіть на часинку. Нам треба побалакать.

СОФІЯ МАРКОВНА

(*поспішно, пильно оглядаючи Ольгу*).

Беседуйте, беседуйте... Можеть, они шось закусили б?.. Яїшничку можна свежую... А то й...

ОЛЬГА.

Ні, дякую... Не треба, дякую.

МАРТИН.

Не треба, мамо. Ідіть.

СОФІЯ МАРКОВНА.

Ну, як сібе хатіте... Ну, то хоть чайку... Как же так? Гості прийшлі, а ти, сину, так прінімаєш...

МАРТИН.

Мамо!..

СОФІЯ МАРКОВНА.

Ну, Бог з вами... Беседуйте... (*Виходить*).

ОЛЬГА.

Це ваша мати?

МАРТИН (*жорстко й холодно*).

Да.

ОЛЬГА.

Ну, так річ в тім... (*Встаючи, гнівно*). Ні! Це ідіотство! Це... Слухайте, цього не можна допустить!..

МАРТИН.

Та що таке?

ОЛЬГА.

Грицько, Лія й Мазун зараз передяглись, замазались і йдуть у вашу чайну наблюдать хуліганів...

МАРТИН (*озираючись*).

Тихіще кажіть... Там чайна... Тільки не моя, а мого брата... Ну...

ОЛЬГА (*тихіше*).

Ну, так це безумство!... Цього не можна допустить. Вони не видержать ролі й попадуться. А для Грицька знов тюрма це—смерть.

МАРТИН.

Ну, що ж я можу зробить?

ОЛЬГА.

Я не знаю... Уговорить їх треба... Це ідіотство!... Я ждала їх коло чайної—нема їх. І зайшла сюди, думала—вас найду... Ах, це таке безумство... Я знаю, Грицько це навмисне... А ті ідіоти й собі...

МАРТИН.

Та може вони й не прийдуть?... Справді, ідіоти!... Тут шпигів повно.

ОЛЬГА.

Ні, вони прийдуть... Слухайте, ходім на улицю... Зустрінем їх. Ми станем коло чайної...

МАРТИН.

Ні, коло чайної неконспіративно. Мене тут знають. Брат може пакость зробить... Хм... Що ж тут зробить?... Їй-богу, ідіоти!... Передяглись, кажете?...

ОЛЬГА.

Да.

МАРТИН.

Їх можна впізнать?

ОЛЬГА.

Трудно. (*Сіда на ліжко*). Я не знаю, що я буду робить, як Грицька арештують... І за таку дурницю... Хоч би за діло... Фу, паскудство!...

МАРТИН.

Хм... Я зараз крім того не можу йти... звідси. Я навмисне прийшов сюди, щоб якось випитать у матері, коли погром буде... Я повинен узнать... (*Ходить і зупиняється коло задуманої Ольги. Сідає й несміло бере її за руку*).

ОЛЬГА (*холодно*).

Це що таке. Знов? (*Вирива руку*).

МАРТИН

(*понуро дивиться перед себе. Потім устає й починає ходити по кімнаті*).

П'ЯНИЙ БОСЯК (*співа*).

Дде-е-мель-чі-ші-чі-ка-а...
Йех бідня-жі-чі-ка...

ОЛЬГА.

А ще сильним себе називає... Хм... Ви— раб... Сильний має самолюбіє, сильний панує над собою... А у вас і самолюбія нема!...

МАРТИН (*мовчить, ходить*).

Як би ви були сильним, ви б після всього й не підходили б до мене, а ви знов... Раб!... Раб паскудства... Фу!

МАРТИН (*злісно*).

Дда-а...

ОЛЬГА

(*тихіше, не зводячи з його очей*).

Хіба ви мене любите?... Ні ж... не любите... Правда? (*Мартин мовчить, ходячи*). У вас тільки одне паскудство є... Коло вас гидко й страшно сидіти!... (*Задумується*).

МАРТИН

(ходить і, зупинившись, понуро дивиться на неї).

ОЛЬГА.

(задираючи голову до його).

Ну?... Що так дивитесь?... Фу, який у вас... скотський погляд... (*Мартин раптом сідає поруч неї, хапа її в обійми й скажено почина цілувати. Ольга спершу пручається, потім безсиліє й піддається його поцілункам. Нарешті, Мартин одривається, хапа себе за голову й спершись на коліна кам'яніє. Ольга якийсь час сидить недвижно, важко дихаючи, потім мовчки поправля хустку на голові, встає й хитаючись, мовчки виходить з кімнати*).

МАРТИН (*стрепенувшись*).

Ольга!... Олю!... Куди?... (*Якийсь час сидить, потім почина ходити, далі, стрепенувшись, хапа картуза й вибіга за Ольгою.*

В чайну входять Швець, пронирливий босяк, двоє убого одягнених дядьків. Входять балакаючи. Швець підходить до шпига й почина щось докладувати. До них з-за стойки підходить Петро Йванович. Швець виймa з-під піджака якийсь пакунок і дає Петрові Йвановичу).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Пожалуйте, пожалуйте!... Сідайте, землячки.. Скудова самі?

ОДИН З ДЯДЬКІВ.

З Гавришиної... (*Сідають за столик*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Ну, от! І очень прекрасно... Чай будете пить, чи чогось більше гарячого?... Га?... Ей! Половой! А ну-ка-сь нам там настоечки в чайничку! (*Половий іде в кімнату, вийма пляшку, переливи в чайник і потім виносить*). Пада промочить горляночку!... А я закусочки виберу... (*Підходить до стойки. Входять Мазун, Лія й Грицько. Мазун і Лія держаться занадто розвязно, а Грицько занадто ніяково*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК (*до Лії*).

А!... От і кралечка до нас... І очинь прикрасно... (*Коли проходить Мазун, він закликаючим жестом уклоняється; загляда Лії в лице й обнімає*). Кралечка антіресная... Што ж ви штолхаєтесь?... Ех, мамочка!

ЛІЯ.

А ну!... Смотри який! (*Грицько ніяково посміхається й тупчеться на місці*).

МАЗУН (*озираєтьcя*).

Ну, ти!... Чево пристав до девки!... Хоч в рило? Я, брат, можу... В аккурате получиш...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК (*сміється*).

Спольна?... І здачі не хочеш? Пошутив, брат!... А кралечка здобная... (*Мазун Лія і Грицько проходять до крайнього столика. Пронирливий босяк вертається до стойки*).

ЛІЯ

(*йдучи за Мазуном, бурмоче*).

Як глупо!... Як глупо...

МАЗУН.

Ну, попались... Чорт же його знав... Ви, Грицько, держіться трошки сміліще, а то... Половой! Пару чаю! (*Половий подає горілку дядькам, хита головою й біжить з чайниками на кухню*).

ЛІЯ.

Страшенно глупо... Я чуть не дала йому по фізіономії... Ха-ха-ха!... (*Регоче довго, трохи ненатурально*).

ГРИЦЬКО (*бурмоче*).

Побільше конспірації!... Годі вам сміятись...

МАЗУН.

Нічого... Ну, панове, так сказать в самую центру попали... Держись!...

(*Петро Йванович бере пакунок і йде за стойку, розвязує його. Швець і шпиг сідають за столик, шепочуться, схилившись близько головами*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК (*до шпига*).

Ех, господін! Чижело жить на светі!

ШПИГ.

Чево так?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

На щот земельного положенія стісненіє большое... Просто здихай та й усьо!

ШПИГ.

Да, зато у панов, у телігентов єсть.

П'ЯНИЙ БОСЯК

Вѣрно! А потому бей жидовъ и телигентовъ!... Вотъ и все.

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Ну, і дурак... А как ти дурак, то й мовчи... Понімаеш?... Спи оттам і мовчи... (*П'яний босяк робить п'яний рух і бурмоче щось*). А у вас, землячки, як на щот землі?

ДЯДЬКО В СВИТІ (*зітхаючи*).

Плохо!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Плохо?... (*Наливаючи в шклянки горілку з чайника*). Все панська земля?

ДЯДЬКО В СВИТІ.

Панська...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Да... А от, кажуть, що скоро одбірать у панів землю будуть... Завтра маніфест про тето виходить... (*Дядьки вирівнюються й дивляться на його*). Чеснóє слово.

МАЗУН
(*до Лії і Грицька*).

Ви що-небудь розумієте?...

ЛІЯ.

Слухайте, слухайте...

ДЯДЬКО В ЧУМАРЦІ.

От-то Боже мій!

ДЯДЬКО В СВИТІ.

Я ж казав, що щось буде!... А ви ж... А скудова ж це звісно?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Як то скудова?... Та про це вже всі знають... Господін! Правда що завтра маніхвест про землю виходить? (*Входять двоє дроворубів з сокирами, у фартуках з мішків. Вони ставляють коло себе сокири, сідають за столик і починають слухати*).

ШПИГ (*важно*).

Правда... Завтра вже будеть звесно... Цінкуляр вийдеть.

ДЯДЬКО В СВИТІ.

Щоб одбірать землю?

ШПИГ.

Да.

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Тільки, брат, не так то скоро й одбереш!...

ДЯДЬКО В СВИТІ.

А то ж чого? То ж царський маніхвест?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Та маніхвест то царський. А от чув ти про бунти?... Чув?

ДЯДЬКО В СВИТІ.

Та кажуть люди...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Ну, от... Дак це бунтують пани та жиди!... Їм не вигодно, щоб мужикам досталась земля, от вони й ідуть проти царя... Царь хоче дать землю, а пани та жиди, значить, давай бунтації делать...

Усмиряють їх, усмиряють, а вони таки своє... Царь, значить, хотів у японців землю одвоювати для мужиків, а вони напротів йому... О!... Через то ми й програли войну... А тепер виходить скрозь народ пропадасть з бедності, государь хоче помогти, а жидова не дайоть... Що нам делать?... (*Вискакує на табуретку, з пафосом*). Товарищі! !Што нам остайоця делать?... Как нам бить?... Как нам горю пособить? Наші ж детки віміраують, нашиї семейства плачуть... Заїдає нас жидова проклята!... Ви посмотріть: усе лавки, усьо багацтво в жидівських руках...

ДЯДЬКО В ЧУМАРЦІ

(*схоплюється, з гнівом*).

Та вони ще й бунтують?! Ще не хотять нам землі дать?!... Та... та... розірвать їх!

П'ЯНИЙ БОСЯК.

Бей жидовъ!

ЛІЯ (*до Мазуна*).

Тепер ви все розумієте? Да?

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК

(*ще з більшим пафосом*).

Товарищі! Завтра вийдьоть цінкуляр про землю... Слухайте сюда всі!... Завтра вийдьоть цінкуляр... Жиди й пани хотять по тетой причині зделать бунт... Не дать їм бунтувать!...

ДЯДЬКО В ЧУМАРЦІ.

Не дать!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Завтра в соборі будеть молебствіє за царя... Жиди хотять прекратить нам молебствіє... Приходьте усє в собор хто з чим попаде...

П'ЯНИЙ БОСЯК.

Рррр... Бей жидовъ! Урра!...

ДРОВОРУБ

(*піднімаючи сокиру*).

А з цим можна? (*Регіт*).

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ (*суворо*).

Господа!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Всьо можна!... Не жалеть їх!...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Господа!... (*Стихають і дивляться на його. Пронирливий босяк зліза з табуретки й кричить: „ш-ш!"*). Господа!... Нада говорить по совісті й по правді... Про землю нічого правильно сказать ніззя...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК (*схоплюючись*).

Як то ніззя?

ШПИГ.

Петро Іванич!

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ (*твердо*).

Ніззя!... Бо ніхто ще не знаєть, какой то маніфест. Не нада обманювать народ...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Як обманювать?!.. Сам пристав... вам...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Пристав тоже не знаєть... І того не можеть бить, шоб землю одбірали... Чипуха! Що жиди й пани бунтують, ето правда. Шо нада їх усмирять, тоже правда, бо они хотять зделать такое, шо нікада не було. Они хотять зделать димократскую республику. То значить, шо они хотять, щоб не було царя, поліції й начальства. Того не може буть, бо Бог сотворив ето не так. Бог сотворив усяких звірей і животних. Всякий животний повинуеться другому животному. Єсть менші, єсть старші. Так само й люди... Када усе будуть равні, то яка міне заслуга, що я пріобрив сібе імущество? Нікакой. Ти заработай... Када всі равні, то всі перегризуться... Того не може буть. Нікада всі равні не будуть, бо єсть один товщий, другой тоньший, один вищий, другой нижчий... То

правда, що народ бідує, но только по какой причині? Необразованность... Дурак наш народ!... Не вмеєть сібе на положеніє поставить...

ШПИГ.

Та позвольте!... Как ви говбрите?... А жиди разві...

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Жиди умниї. Через то они й давлять наших... Іх нада бить не за его, а за то, що они димократи й димократськую республику хотять... Будь і ти умний!... Не будь дурак...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК

(Хутко вийма з-за пазухи бумажку, підсіда до дядьків і почина їм читати й пояснити. Шпиг підходить до Петра Йвановича і почина пошепки говорити щось. Петро Йванович суворо слухає, потім одвертається й голосно каже).

ПЕТРО ЙВАНОВИЧ.

Ви так думаете, а я так... (*Шпиг одходить до дроворубів і теж почина шепотіти*).

МАЗУН.

А Мартинів брат все-таки чесний черносотенець...

ЛІЯ.

Да... Він убеждьоний хуліган... А це просто наняті агітатори... Що він їм читає?... А-ну, Мазун, послухайте. Мабуть, прокламація їхня.

МАЗУН.

Можна. (*Встає, розвязно підходить до дядьків і підсідає. В чайній стоїть гудіння від таких балачок*).

ГРИЦЬКО
(*з ніяковою усмішкою*).

А знаете що, Ліє?... Я нахожу, що вони нічим не відріжняються від нас.

ЛІЯ.

Як то?

ГРИЦЬКО.

І ми брешемо, й вони брешуть... І ми й вони стараемся засипать прирву між розумінням і почуванням. І ні в нас, ні в їх нічого не виходить.

ЛІЯ.

Я вас не розумію. Яка прирва? Як ви можете навіть зрівнювать... Це ж отброси общества, продажні душі... Дивно!

ГРИЦЬКО.

Тихіше говоріть... Що значить—отброси общества? В суті своїй, в своїх почуваннях,

в своїй, так сказать, природній етиці, ми всі однакові, бо у всіх однаково вона разходиться з розумом. Хіба у нас нема продажних? У нас, передових?...

ЛІЯ.

Ви, Грицько, ерунду говорите...

ГРИЦЬКО.

Чого ерунду? Чим ми зараз кращі за того босяка? Ми сидимо тут і брешемо для того-то і того-то, а він бреше для своєї цілі... Суть одна. А розумом і він і я знаємо, що брехать погано...

ЛІЯ.

Тут не можна спорить, а то б я вам доказала, що ви дуже помиляєтесь.

ГРИЦЬКО.

А от-той дядько кращий за нас, він не такий дізгармонічний, у його невеличке розуміння більше рівняється почуванням...

ЛІЯ *(роздратовано)*.

Я не понімаю... „Той дядько лучче за нас"... Чим? Тим, що він, як дикий звірь, готов бить євреїв? Да? Що вони зробили їм, оцим скотам?

ГРИЦЬКО.

Я розумію, ви як еврейка...

ЛІЯ.

Я—стільки ж еврейка, як українка... І тут зовсім не еврейство... А мене возмущає, що звірь всегда кидається на слабого... Євреї не можуть защищаться, значить їх можна бить.

ГРИЦЬКО.

Зовсім не те...

ЛІЯ (*перебива*).

Ай ну!... (*Мовчять*). Мене тільки раздражає, що я сама собі ізміняю... Я зовсім не должна так реагіровать на це... Я знаю, от зараз я вже знаю, що кожне явленіє треба встрічать з сознанієм, з вніманієм. Тоді воно більше дає... А сознаніє як раз счезає... Реагірує одне чувство...

ГРИЦЬКО.

Хм... Я ж про це й кажу вам, що у нас нема гармонії чувства і сознанія... Або одне, або друге...

ЛІЯ.

Ай ну!... Ви говорите, що хулігани (*озирається, тихіше*), що вони брешуть і ми брешем... А я зовсім про друге. Мені наплювать, чи я брешу, чи ні... А мене злоба бере, що мене кожне явленіє так схватує, що я в йому верчусь, як щепка...

МАЗУН (*підходячи*).

Ви подуріли?... Ви звертаєте на себе увагу!... Ви балакаєте у весь голос... Я звідти чув... „реагірує"... „гармонія"...

ЛІЯ.

А!... Грицько філософію розводить...

МАЗУН.

Читали чорносотенську прокламацію?... От проізведеніе!... Держіться конспіративніше... (*Одкидається і б'є Грицька по плечі. Голосно*). Ех, жисть наша!... Правда, Андрюха?... Налий ка, брат, стакашку чаю?... Цмокнув би я ще полбутилочки, дак нащот карманних дел плохо...

ЛІЯ (*тихо*).

А про що в прокламації?

МАЗУН.

Кличуть до погрому... Дядьки слухають, аж роти пороззявляли... Ловкий босяк!.. Бестія одчаяна... Бреше, аж лящить...

ГРИЦЬКО.

А ми не брешемо? Зараз ми не брешемо тим, що сидимо тут?

ЛІЯ.

Всяка є брехня. (*Злісно*). Хіба не все одно, чого і як брехать?... Суть в тому, що ми не мо-

жемо не брехать!... Ми не можемо буть дужими... Ми повінні брехать!...

МАЗУН.

Да, повинні!... І я нічого не бачу страшного.

ГРИЦЬКО (*злісно*).

А я бачу!... Я бачу, що я не можу жить так, як я хочу... Я сам собі гидкий... Розумієте?...

МАЗУН.

Та ви не кричіть...

ГРИЦЬКО.

Наплювать!... Хай слухають... Принаймні хоч проти волі скажу їм правду... Злоба, злоба ж бере, що я повинен сидіть і піддакувать їм, коли вони кидають мені грязь в лице!.. Мені хочеться кричать, а я повинен усміхатись... Для вас це нічого, може, а мені це ламає душу... Ламає, бо я три роки в тюрмі збірався буть правдивим, жить сміливо й гордо, а живу і бачу, що живу, як раб брехливий, безсилий, брудний... Це страшно!... Це досадно... Для чого ж у мене є розуміння і нема сил?... Для чого?... Хіба це не насмішка? Хіба це не досадно?

МАЗУН.

Я розумію вас..., але.. ви балакайте тихіше, бо всі втрьох сядемо в калошу... Мені теж досадно,

що я не можу сказать нічого бідним дядькам, але ж я знаю, що як я скажу зараз, то може з рік уже за це нікому нічого не буду говорить.

ЛІЯ.

От іменно!...

ГРИЦЬКО.

Хм!... Ви мене не розумієте... Не в цьому річ... Я говорю, що я хочу кожну хвилину, кожний мент буть правдивим. А коли я хоч раз збрешу, значить—я можу її завжди брехать... Значить, я безсилий!

МАЗУН.

Ну, це утопія!... І при тому зовсім непотрібна... Для чого правдивість?... Це—бог, ідол.

ЛІЯ.

От іменно... А єдиний бог—це життя!... Життя, а не правдивість кожну хвилину, кожний мент, як ви кажете... треба старатись, щоб у цей мент, як можна більше було пріятних переживаній... життя. От і все!...

ГРИЦЬКО.

Рецепт простий... але...

МАЗУН.

Ну, годі!... Ми звертаємо на себе увагу... Побалакаємо потім... (*Голосно*). Ох-хо-хо!... Чи-

жело жить на светі!... (*Тихіше, сміючись*). Я все одну фразу повторяю. (*Голосно*). Нада, брат, іти спать... Завтра на роботу... Ех-хе-хе-е!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Какую роботу?... Хе-хе-хе!...

ГРИЦЬКО (*злісно*).

У всякого своя робота!... У одного людей бить, а у дру... (*Лія шарпає*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Верно!... Ти сто правильно, земляк... Всяк свое...

МАЗУН (*тихо*).

Грицько!

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Тольки завтра треба пораньше виходить на роботу... Щоб жидовскія морди не заколдували... Они ж колдують... стерви!

ГРИЦЬКО.

Брехня!... (*Мазун шарпа*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Как брехня?... Та тето всякий знає... Чудак челаек! Разі ти не знаєш, що они в свою мацу крестьянськую кров пущають?... „Брехня"... А

кучки їхні? Самое і есть колдовство... Почему они нічего не работають?...

ГРИЦЬКО.

Вони работають... (*Лія шарпа*). Одчепіться!... Вони работають так, як і всі... Євреї такі ж люди, як і ми... Брехня все те!..:

ЛІЯ (*до Мазуна*).

Спиніть його, спиніть... Він з ума зійшов... (*Мазун підводиться*).

МАЗУН.

Ну, як воно там ни є, а нам пора до-дому... Половой!... (*Підбіга половий*). Сколько с нас?

ПОЛОВИЙ.

Десять копѣекъ.

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Та вони люди, а душа в їх чортяча. От в чому вся плепорція!... Колдуни всі—люди. А колдунов повсегда вбивали...

ГРИЦЬКО.

Євреїв у Россії мілліони... Всі вони колдунами не можуть буть... Ви, дядьки, не вірьте йому... Неправда все, що він говорить!... І про землю...

МАЗУН

(*силою хапає й тягне його*).

Ну, годі, ходім!...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

А ти скудова такий розумний виїськався?... Чи не з тих, ти, брат, самих і будеш, що тету землю не дають?...

ГРИЦЬКО.

Ви, дядьки...

МАЗУН.

Да ви, братци, на його не той... Он трошки випив... Дак і сам не знає, що говорить!... Ну, ходім спать... Годі!

ГРИЦЬКО (*злісно пручаючись*).

Брехня! Я не п'яний... Не вірьте...

МАЗУН.

Ха-ха-ха... Ну, ну... Нечего, брат... Клюкнув і мовчи...

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Д-да!... „Брехня"... Нап'йоця, как свиня, і брешить своїм п'яним язиком... Я тобі, брат, как на щотах докажу, шо жиди ето первиї колдуни, а ти міне... (*перекривля*) „брехня-а"...

ГРИЦЬКО.

Дядьки!... Не віръте про землю... Це брехня!... Вони підкуплені поліцією... щоб... (*Мазун силоміць випиха його. Всі троє зникають*).

ПРОНИРЛИВИЙ БОСЯК.

Сам ти брехун, п'яний дурак!... (*Обертається до дядьків*).

ЗАВІСА.

КАРТИНА ТРЕТЯ.

Переулок. Задня стіна уявляє бік улиці перпендікулярної до переулка. Праворуч і ліворуч завороти улиці. Улиця торгова, але магазини всі зачинені. По тротуару туди й сюди ходить публіка, парами й групами. Робітники, гімназісти, студенти, прикажчики і т. и. Всі живо й радісно балакають. На розі зібралась купка. Між ними Мартин, Мазун, Лія.

ЖІНОЧИЙ ГОЛОС (*читає бумажку*).

„Рабочій классъ всегда останется вѣренъ своимъ лозунгамъ. Какъ въ дни борьбы, въ дни истощающихъ усилій, пораженій, такъ и въ дни побѣды онъ не забудетъ своей великой миссіи. Его не ошеломятъ лукавыя, лицемѣрныя обѣщанія. Никакія „конституціи“ не заставятъ его повѣрить въ искренность обѣщанія того правительства, которое цѣлые вѣка сосало его кровь. Пролетаріатъ знаетъ, что всякія конституціи есть плодъ его борьбы и онъ не положитъ оружія до тѣхъ поръ, пока не будетъ осуществленъ идеалъ соціализма!...

ДЕ-ЯКІ ГОЛОСИ.

Урра! Ура!... (*Де-які починають росходитись*).

ДЗВІНКИЙ ГОЛОС.

Товарищи!... Идемъ на царскую площадь!... На митингъ.

ҐУСТИЙ ГОЛОС.

Для чого?

ДЗВІНКИЙ ГОЛОС.

Нам нужно обсудить эту „конституцію“.

(На розі з'являється Ольга. Вона виймає з-під кохточки бумажки і шпурляє в юрбу. Підніма́ється гвалт. Хапають жадно, штовхаючи одне одного, з криком. Чується: „Ой, на ногу“... „Господа!... Не хватайте!... Господа“... Ті, що піймали, одходять на бік, читаючи. До їх сходить дехто з тротуару улиці й читають разом. В юрбі шамотня, сміх, крики. З'являється сивий поліцай).

СИВИЙ ПОЛІЦАЙ.

Господа!... Ніззя так... Господа... Зачем безобразнічать?...

ЛІЯ.

Э, дѣдушка!... Развѣ вы еще не читали манифеста? Свобода!...

СИВИЙ ПОЛІЦАЙ.

Ну, так што, што свобода?... Дак разі нада оттакое безобразіе делать?... Читали б сібе тихо й скромно, а они з криком...

ЛІЯ.

Вѣрно, дѣдушка!... Да здравствуетъ революція! Правда?

(В юрбі сміх. Сивий поліцай іде поважно далі. До його пристає якийсь хлопчина і на

ходу читає йому прокламацію... Чуються голоси: „Смирні барбоси стали“. Другі: „Е, це здавна хороший городовик“).

ДЗВИНКИЙ ГОЛОС.

Господа!... На митингъ!

ЧИЙСЬ ГОЛОС.

Мітінгу, не буде!

ДЗВИНКИЙ ГОЛОС І ИНШІ.

Почему? Комітет приглашал на сегодня?

МАРТИН

(*став на тумбу, його піддержує Мазун і ще хтось*).

Товариші! Загальний комітет усіх соціаль-демократичних організацій закликав на сьогодні на мітінг. Але я від імени цього комітету прошу підождати якийсь час і не ходити на Царський плац. Комітет, товариші, дуже добре розуміє, що нам треба обсудить ту „конституцію“, яку сегодні преподнесло нам наше добре правительство. (*З тротуару улиці сходиться до кону (в переулок) публіка. Ольга роздає бумажки*). Але комітет, товариші, також добре знає, що коли правительство що-небудь дає одною рукою, то в другій держить нагай (*сміх*). Ми вже знаємо, як воно обіцяло конституцію і скільки крови пролилось. Тепер, товариші, конституція ця вийшла, скільки ж

то тепер повинно пролитись крови? Як ви думаєте? (*В юрбі сміх і крики: „Багато!... Ура!“*). От же, товариші, нам треба буть дуже обережними. Комітет учора узнав, що поліція на сьогодні організує погром. Нам треба добре роздивитись, чи треба нам сьогодні робити мітинг, чи підождати...

ЧИЙСЬ ГОЛОС.

Не треба ждать... Погрому не будетъ... Это трусость.

МАРТИН.

Товариші, що крикнув „трусость“, видно, недавно з яйця вилупився (*сміх*), бо не зна, що таке „трусость“, а що таке розум. Нам не важно, чи то „трусость“, чи ні, коли я піддурю ворога й розіб'ю його. Нам важно побідити. Товариші! Всякий знає, що наша сила — організованість. Будьмо ж людьми разуму й дісціпліни. Комітет через півгодини обсудить цю справу й об'явить усім, коли буде мітінг. А тепер, товариші, будем на улиці ходячи ждать. (*Зліза з тумби. В юрбі оплески й крики: „Будем ждать“... „Комітет рішить“... „Господа, не расходись!...“ Читають прокламації*).

ЖВАВИЙ ДОБРОДІЙ

(*дзвінко, різко з тумби*).

Товарищи! Если въ васъ живъ духъ человѣческій, если у васъ не угасло пламя отваги,

если вы не рабы, то вы пойдете сейчасъ на митингъ!... Слышите, вы пойдете! Нельзя ждать... Насъ обманываютъ. Насъ обкрадываютъ этой конституціей, а мы будемъ ждать пока кто-то тамъ рѣшитъ... (*крики: „годі!...“ „Довольно!...“ „Просим!... „Не надо!...“ „Годі!...“*) кто-то тамъ рѣшитъ, итти ли намъ, или нѣтъ. Граждане и гражданки! Если въ васъ живъ духъ человѣческій, то вы пойдете сейчасъ и будете обсуждать, что дѣлать дальше, какъ дальше бороться за свои права!

ТОВСТИЙ ПОЛІЦАЙ (*з'явившись на розі*).

Господа!... Р-разойдісь... Шо за собраніє... (*В юрбі свист і крики: „Долой поліцію! Геть!“*)

ЖВАВИЙ ДОБРОДІЙ.

Господинъ!... городовой! Вы какъ будто съ луны свалились. Развѣ вы не знаете, что сегодня изданъ манифестъ, разрѣшающій собранія?

ТОВСТИЙ ПОЛІЦАЙ (*уперто*).

А я говорю тібе—р-разойдісь... Понімаеш? (*В юрбі регіт, крики: „Долой!... Геть“*).

МАРТИН.

Товариші! Не будемо дратувать биків даремно... Розійдімся на групи... Комітет рішить і ми підемо всі на плац...

(В юрбі: „Комітет рішить“... „Вѣрно“. „По парам“. Починають росходитись. Поліцай іде далі).

МАРТИН

(одходить до Сашка на бік).

Сашко! Зараз біжіть до бундовця Абрама і скажіть, щоб він зараз же йшов сюди. Потім зараз же біжіть до Алексєя і теж кличте. Ви знаєте, де він живе?

САШКО.

Знаю.

МАРТИН.

На розі Петровської...

САШКО.

Знаю, знаю... Щоб сюди йшли?

МАРТИН.

Сюди, сюди. Я буду в цьому переулку ждать. Скоро тільки, Сашко! Бачите, масса хвилюється. *(Підбіга Департамент)*. А як не застанете, то біжіть до Соломона. Там може - будуть. *(Сашко біжить)*.

ДЕПАРТАМЕНТ.

Слухайте, Мартине, я протестую. Ви не маєте права...

МАРТИН.

Що таке?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Комітет постановив на сьогодні мітінг. З якої речі ви спиняєте публіку? Я не хотів вносить дезорганізацію...

МАРТИН

Ви чули, що я говорив? Вам позакладало?

ДЕПАРТАМЕНТ.

Ви пожалуста трошки ввічливіше висловляйтесь... Я вам не...

МАРТИН.

Та справді, ви ж бачите, що тут не до формалізму...

ДЕПАРТАМЕНТ.

Я повторяю, ви не мали права самі цього рішати. Майте на увазі, що мітінг постановив загальний комітет.

МАРТИН.

(круто одвертаючись).

Одчепіться од мене!

ДЕПАРТАМЕНТ.

Товаришу! Ви—нахал.

МАРТИН (*озираючись*).

Ви—дурень.

ДЕПАРТАМЕНТ.

Ми з вами ще будемо балакать! (*Гнівно йде за лівий ріг. Мартин переходить на другий бік переулку й сідає на тумбу. З-за правого рогу виходить Ольга. Вона шукає когось. Забачивши Мартина, хутко підходить до його. Вона старається не дивитись йому в лице. Мартинові теж ніяково*).

ОЛЬГА.

Слухайте, що це таке? Для чого ви одмінили мітінг? Масса хвилюється, агітатори не можуть здержувать її... Я не розумію...

МАРТИН (*дратуючись*).

Ви наче змовились усі. Здасться, ви то вже можете розуміть, що дуже небезпечно підводить без потреби массу під вистріли. Ви ж знаете, що на сьогодні поліція призначила погром?

ОЛЬГА (*скипівши*).

Ви—сліпий! Хіба ви не бачите, що ніякого погрому буть не може?! Хіба поліція здуріла робить погром в той день, коли виходить „конституція“? Вона повинна подивитись, яке враження зробить...

МАРТИН.

Ах, Ольго! Це вам тільки так здається, а справді воно не так...

ОЛЬГА.

А так, як ви хочете? Що це справді?... Це— паскудство! Не спитавшись нікого, одмінять...

МАРТИН.

Я говорив про це з Мазуном, Іваном, Лісю, з агітаторами і всі згожуються, що треба обсудить. Ви даремне горячитесь так...

ОЛЬГА.

Ви зате занадто спокійні. Публіка хвилюється. Ес-ери можуть усіх затягти на свій мітінг. Той ес-ер, що тут говорив, усіх кличе за собою. Ліберали вже збірають на бульварі якісь подписи. Хотять прохати дозволу в губернатора на мітінг... А ми... Це чорт зна що і більше нічого!...

МАРТИН.

Ну, а на штики теж нема чого лізти...

ОЛЬГА

(рішуче, злісно, напружено, згорда).

Слухайте... Ви пожалуста нічого собі не уявляйте... Я вчора не дала вам по фізіономії

тільки через те, що... що була дура... (*Мартин хутко дивиться на неї, блідне й понуро дивиться в землю*). Я люблю свого чоловіка... Ви нічого собі не уявляйте...

МАРТИН (*злісно, глухо*).

Добре.

ОЛЬГА.

І знайте, що коли ви ще раз посмієте щось таке... зробить, я... я не буду дурою... (*Скипівши*). І як ви, смієте лізти до мене з своїми паскудствами?... Як ви смієте ображать мене?... Хто дав вам право!

МАРТИН (*злісно*).

Ви!

ОЛЬГА.

Я?

МАРТИН.

Ви!... Бо ви свого чоловіка не лю-би-те!

ОЛЬГА.

Що-о?... Ха-ха-ха!... Так, значить, вас люблю?... (*строго*). Я його люблю, товаришу, знайте це. Люблю справжньою, чистою любов'ю. Ви, само собою, цього не зрозумієте.

МАРТИН.

Я розумію, як ви його любите... Мені Лія казала... Ви його любите...

ОЛЬГА (*скипівши*).

Фу, паскудство!... Сплетні... Яке вона мала право?...

МАРТИН.

Вона проговорилась... Це не важно... Ви його любите не справжньою любов'ю. Справжня любов є найвища форма дружби, є з'єднання двох істот душею і тілом. І тілом. Справжня любов— зовсім не той висушений жалкою теорією гриб, який ви жуєте... І коли хочете, то ви й самі не можете справитися з своєю теорією, бо вона вам говорить одне, а природа друге. І ви самі це почуваєте, тільки не хочете признать. От!

ОЛЬГА (*з ненавистю*).

Як... ви смієте мені так говорить?!

МАРТИН.

Смію, бо знаю, бачив, почував... А! Що тут грать у пужмурки!... Вчора ви не дали мені по фізіономії не через те, що були дурою, а...

ОЛЬГА (*здавлено*).

А... через що ж?... Ну?

МАРТИН.

А через те, що ви не могли дать... От через що! І так само і в другий раз не дасте...

І буде те, що повинно буть... побачите!... Я прямо говорю. Пужмурки мені надокучили.

ОЛЬГА (*з ненавистю*).

Ви... ви... Щоб ви після цього не сміли й підходить до мене. Чуєте?... Я ненавижу вас! (*Хутко йде од його. З правого завороту з'являється Ліберал у котьолку, з лівого Ліберал в ціліндрі, вони зупиняються, стискають радісно руки*).

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Бонифатій Андреичъ!...

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ.

Василій Николаичъ!

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Ну?... Хе-хе-хе... Что скажете на это?...

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*поважно*).

Да... Поворотъ значительный... Перспективы, такъ сказать... хм...

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Конституція!...

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*озираючись*).

Да... Но вы все-таки не очень то съ такими словами!...

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Ну, вотъ! Вѣдь мы теперь граждане, чортъ побери! Хе-хе-хе... Облобызаемся?

ЛІБЕРАЛ В ЦИЛИНДРІ.

Облобызаемся. („*Лобизаються*“. *Публіка дивиться на їх).*

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

И при томъ, свободные... Свободные, душечка! Вотъ оно!...

ЛІБЕРАЛ В ЦИЛИНДРІ.

Да, пока свободные... А что завтра будетъ, неизвѣстно... Вы куда?

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Къ полицмейстеру... Надо поразспросить точнѣе на счеть собраній, въ какомъ это порядкѣ дѣлается...

ЛІБЕРАЛ В ЦИЛИНДРІ (*заклопотано*).

Да, да... Это разумно... Нужно взять въ законныя рамки... На улицахъ просто... хаосъ какой-то...

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Да, да... Есть слухъ, что военное положеніе снимаютъ съ насъ... Хе-хе-хе... Конституція!

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*покашляв*).

Неосторожный вы человѣкъ! Ну, до свиданія... Успѣха!...

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

Будьте здоровеньки... (*Прощаються, озираеться*). Поклонъ милѣйшей Аннѣ Михайловнѣ!...

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ (*піднімаючи ціліндра*).

Спасибо.

ЛІБЕРАЛ В КОТЬОЛКУ.

И поздравленіе!

ЛІБЕРАЛ В ЦІЛІНДРІ.

Спасибо!

(*На лівому й правому розі стоять дві группи робітників*).

З ЛІВОЇ ГРУППИ.

Мітька! Чув?... „Въ законныя рамки“...

З ПРАВОЇ ГРУППИ (*передражнює*).

Конституція, хе-хе-хе!... Побіг революцію спинять.

З ТРОТУАРУ.

Господа!... Почему ждемъ? Идемъ на Царскую площадь!

З ЛІВОЇ ГРУППИ.

Треба підождать... Комітет скаже...

(В лівому завороті здалека чути крики й свист. Всі озираються туди. Мартин устає й підходить до лівої групи. Чується: „Що там таке?“ „Ага! Козачня! Геть козачню!... Долой!... А-а!... Боитесь?... Геть!... Фю-ю!“ Крики и свист стихають. Розходяться, сміючись, радісно. Чується: „Тепер їм бас увірвався“. „Чують свою погибель“. „Кроткіе какіе!“ Знов голоси: „Господа! Это глупо ждать. Погрома не будетъ. Вы видите, даже казаки боятся!“ Другі: „Пьтъ, пьтъ...“ „Треба ждать... Комітет зараз скаже!...“—З-за лівого рогу виходять Мазун і Лія, йдуть по кону).

МАЗУН.

Але ж це неблагоразумно... Для чого?... Козак міг ударить...

ЛІЯ (*весело*).

Ай ну! Вони тепер не посміють... „Слабода!...“ Гарно жить, Мазун! Правда?

МАЗУН.

„И очень даже прекрасно“, як казав учорашній хулігент... А все-таки Лія, ви той... занадто... як би вам сказать?... Ну, роспускаете свою душу... чи що...

ЛІЯ.

А для чого ні?... Для чого здавлювать?... Хай росте... (*співа*). „Хай росте, хай летить вільний спів“... Мені хочеться скакать, реготать, кричать... биться... Правда, товаришу? (*Підморгує робітникові, що проходить коло них*).

РОБІТНИК.

На щот чого правда?

ЛІЯ.

Гарно жить—тепер.

РОБІТНИК.

Вєрно! (*Сміються всі. Робітник іде далі*).

ЛІЯ.

Славний парень!... У вас, Мазунчик, зараз страшенно глупа фізіономія... А я знаю, чого!

МАЗУН (*трохи сконфужено*).

Ну, єрунда!... Не знаєте...

ЛІЯ.

Знаю, знаю... Ах, ви глупий, глупий!

МАЗУН.

Чого ж глупий?

ЛІЯ.

Так... Ха-ха-ха!...

МАЗУН.

Коли б ви знали, ви б не сміялись... А може...

ЛІЯ.

Глупий! Хіба я погано сміюсь? Я сміюсь, бо душа сміється. Ви коли-небудь наблюдали, як у вас в душі роспускаються рози? Ніжні, пахучі, молоді?...

МАЗУН.

Наблюдав...

ЛІЯ.

Ха-ха-ха... Вони у вас зараз роспускаються!... Правда? Да?

МАЗУН.

Не знаю... може...

ЛІЯ.

Ай ну! Ну, говоріть правду! Да?

МАЗУН.

Да.

ЛІЯ

Чого?... Ну?... Ах, глупий, глупий... Ну, чого, говоріть! (*Мазун увесь час, хвилюючись, посмі-*

хається ніжною й сконфуженою посмішкою. Потім робиться серйозним). Ну, Мазунчик!

МАЗУН.

Бачите, Ліє... Будемо говорить прямо... Воно знаєте, „вольготней". А потім, може, мене вб'ють, або вас...

ЛІЯ.

Ай ну!

МАЗУН.

Хто його зна... Розуміється—уб'ють, так уб'ють, нічого не поделаєш... Ну, так той... Чорт його зна, не звик я до таких балачок... Ну, та ви самі знаєте!...

ЛІЯ.

Я нічого не знаю... Рози роспускаються? Да?

МАЗУН.

Да.

ЛІЯ.

Чисті, хороші?... Хочеться ридать? Да?... (*Хвилюючись*). Ви любите?

МАЗУН (*серйозно*).

Да.

ЛІЯ.

Мене?

МАЗУН.

Вас.

ЛІЯ.

І хочете, щоб я сказала вам... А ви хіба не бачите? Ні?

МАЗУН.

Я не знаю... Ви так раз-у-раз... занадто по товариському...

ЛІЯ.

А ви хіба не товариш мені?...

МАЗУН.

Хм... (*сміючись*). Воно то так... „Ай ну!" Не вмію я...

ЛІЯ (*серйозно й тихіше*).

Я люблю вас, Мазун. І хочу, щоб на мітінгу ви були зо мною. Добре? Може вб'ють, так разом... (*Бере рукою за лацкан пальто. Мазун хапа її руку й стискує*). А жалко вмірать... тепер... Не хочу!... Ох, болить... глупий!...

МАЗУН.

Ну, ерунда! Не вб'ють... Дурниці!... Хм!... Та я не можу собі тепер уявити, як я можу буть мертвим. Лійка, це неможливо!... (*Клаца пальцями*). Ех!... Ну, держись!...

ЛІЯ.

Хочеться кричать? Да?

МАЗУН.

Да!... Хай живе день куцої констітуції! (*Підходить Петрусь, похнюплений, нудний*).

ЛІЯ

(*озирнувшись, дивиться на Петруся*).

Ха-ха-ха!... О, Боже! Скільки мірової скорбі у його на лиці.

МАЗУН (*б'ючи по плечі*).

Що з вами, Петрусь? Ех, ви!... Чого ви такий, позвольте вам виразиться, унилий та смутной? Га?

ПЕТРУСЬ.

Так... Мартина не бачили?

ЛІЯ.

Він тільки що тут був... (*озирається*).

МАЗУН.

А на що він вам?

ПЕТРУСЬ.

Хочу заявить йому, що вихожу з партії... (*Мазун і Лія роблять широкі очі*).

МАЗУН.

Тю!... Та що ви, Петрусь, здуріли? Що таке?

ЛІЯ.

Оце так!

МАУЗИ.

Та Господь з вами, Петрусь... В такий момент... Що це вам Бог дав?... Та ви хоть на весіллі в мене погуляйте. Женюсь! Правда, Ліє?

ЛІЯ.

Правда.

ПЕТРУСЬ (*байдуже, похмуро*).

На кому?

МАЗУН.

Е!... (*Дивиться на Лію*). Ні, та ви серйозно, Петрусь, чи під впливом пессімізму?

ПЕТРУСЬ.

Серйозно... Не можу я... Який з мене революціонер? Я нічого не знаю, не вмію... не занимаюсь.

ЛІЯ.

Ай ну!... То дурниця!... І будете знать, і все... Давайте разом будемо заніматись... Добре, Петрусь?... Будем читать, розбірать... Е, що там!...

ПЕТРУСЬ.

Ні, я не можу... Я вихожу... (*Підходить Васько. Петрусь озирається*). Передайте всім, що я вже... вийшов... Прощайте...

МАЗУН.

Та підождіть!... Що ж ви будете робить?

ПЕТРУСЬ.

Не знаю... Так, взагалі... Прощайте.

МАЗУН

(*мовчки стискує плечима. Забачивши Васька*).

А! Васько! (*Злегка обніма*). Ну, как діла? Гарно, правда?

ВАСЬКО (*конфузячись*).

Та нічого... Я от той... прапор приніс... (*Показує рукою під пахву*). Так не знаю, коли треба піднімать... Тут кажуть, що мітінгу не буде сьогодні? Чого то так? Погром буде?

МАЗУН.

Хто його зна. Ні, я думаю, погрому не буде. А мітінг не одміняється... Тільки треба обсудить, чи сьогодні, чи коли... (*В переулку з'являється дядько з батогом. Він наче щось шукає. Мазун підходить до його, підходять згодом і инші з публіки*) А кого шукаєте, землячок?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Та пошти що нічого... Любопитно...

МАЗУН.

А чого ж вам любопитно?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Та от кажуть, ніби права якісь вийшли... А які то права—Господь його святий знає... Та оце покинув жінку на возі, а сам пішов... думаю, може знайдеться якийсь студент та роскаже... *(Весь час широко, добродушно всміхається й озирає всіх ласкавими очима).*

ЛІЯ.

Маніфест вийшов про констітуцію...

ДЯДЬКО З БАТОГОМ
(нічого не розуміючи).

А! скажіть на милость!... А що ж воно, звиніть, то за... як ви сказали?

МАЗУН.

Кон-сті-ту-ція... То, значить, такий порядок, що не царь видає закони, а виборні од усього народу....

ДЯДЬКО З БАТОГОМ *(дуже уважно).*

Так, так, так... Скажіть на милость!

МАЗУН.

Тільки не дуже радійте, бо правительство хоче обдурить народ...

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Обдурить?

МАЗУН.

Правительство хоче, щоб люди вибірали своїх виборних...

ДЯДЬКО З БАТОГОМ

(*значно, силкуючись зрозуміти*).

Виборних? Так, так...

МАЗУН.

І мужики мають право вибірать. Тільки їх наперед через сито просіють...

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Ну, то ще добре, що через сито тільки! Нас тепер на камінь пускають... А на щот землі... не слихàть?...

МАЗУН.

Е! дядьку!... Землю тоді дадуть, як мужики самі її видеруть.

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Е! Коли ж цупко чортові пани держаться... Сплоха не видереш... (*В юрбі сміх, дядько й собі сміється*).

ЧИЙСЬ ГОЛОС.

А ви й руками, й зубами!... Все одно зуби на полицю прийдеться класти.

ЛІЯ.

А забастовки у вас були?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Ой-ой-ой!...

ЛІЯ.

Були?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

А чому ж ні? Там одному панові, верстов десять од нас, дак чисто випалили якоповію... А другого так трохи й не вбили. Спасибі староста одрятував. (*В юрбі сміх. Чути: „Ого!... Ось це так забастовка... Ну, ну!“*) Були й у нас ті забастовки. Так не до талії вони нам.

МАЗУН.

Не до талії?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

А-тож... Нам землі треба... От, знаєте, якби ви в нас зробили митюжок! Прошу вашої милости. (*В юрбі: „Що? Що?... Митюжок?“*).

МАЗУН.

Який митюжок?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Та от як у вас тут зветься, сходку значить... Прошу ва...

МАЗУН.

А!... Мітінг, митюжок... Добре! Можна.

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Та на щот землі нам об'яснили... Знаєте, мужик—дурак. Скаже йому земський—„так", він і собі каже—„так".

МАЗУН.

Можна, можна... І очинь прикрасно... А як зветься ваше село?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ.

Круті Горбики, Берестянської волости.

МАЗУН.

Це далеко від городу?

ДЯДЬКО З БАТОГОМ

Та верстов щитається з трицять... (*Підходить товстий поліцай*).

ТОВСТИЙ ПОЛІЦАЙ.

Господа!... Ніззя скопляцця!... Р-разойдісь... Тібє, земляк, чево нада? Вхаді сцюдова!...

З ЮРБИ:
А тобі яке діло?... Фараон!
Долой поліцію!
Не маєш права розгонити. Маніфест вийшов.

ТОВСТИЙ ПОЛИЦАЙ (*до юрби*).

Ось я тобі дам маніфест!...

МАЗУН.

Знаете що, городовой?... Ідіть ви собі з Богом і не чипляйтесь... Куди ви, дядьку? Не бійтесь...

ТОВСТИЙ ПОЛИЦАЙ.

Не полагаецця!...

МАЗУН.

Плюньте ви на це!... Ну, ходімте, дядьку!... (*Іде з дядьком за правий ріг. Всі теж починають росходитись. З-за лівого рогу виходить Грицько й підходить до Лії*).

ЛІЯ.

А!... Філософ... Ну? Як сьогодні?

ГРИЦЬКО (*ніяково*).

Нічого... Що ж це мітінгу нема?

ЛІЯ.

Буде, підождіть. Мартин склакае комітет обсудить, чи робить сьогодні, чи ні.

ГРИЦЬКО.

Да... Коло собора хулігани копошаться... Здається, щось затівають...

ЛІЯ (*сміючись*).

Чого ж ви не агітірували їх?

ГРИЦЬКО.

Е, Ліє!... Це більше сумно, ніж смішно.

ЛІЯ.

Ай ну! Сознайтесь, що ви вчора зробили глупость...

ГРИЦЬКО.

Може й глупость, тільки не через те, що ви думаете.

ЛІЯ.

Через що б ви її ни зробили, а глупость зостається глупостью.

ГРИЦЬКО.

Хто його зна... Мені здається, що... Ну, не будемо про це говорить.

МАЗУН (*хутко підходить*).

А! Моє поважанне пану! (*весело й жартовливо здоровкається*). Як сі маєте?

ГРИЦЬКО (*в тон йому*).

Декую, декую...

МАЗУН.

Ну, що? Сьогодні инший настрій, правда?...

ГРИЦЬКО.

Чого ж йому бути иншим?

МАЗУН.

Як чого? Та ви гляньте! (*Поводить рукою навкруги*). Рух, радість, життя... Та ви що?... З Марса приїхали?

ГРИЦЬКО.

Е, знаєте, коли в душі весна, то й скрип пилки по залізі здається солов'їним співом; а коли там осінь, то й солов'їний спів скрипить і ріже, як пилка. „Рух, радість"...

МАЗУН.

Ну, знаєте, в звичайний час може трохи й так, а тепер... коли все навкруги росте, коли... Та гляньте круг себе: коли ви бачили таке— прокламації, мітінги, поліцаї про революцію балакають... Все хвилюється, всяке готове до бою... Е, Грицько, ваш учорашній настрій справді не пройшов! А ви ж таки, позвольте вам виразиться, революціонер...

ГРИЦЬКО.

Е! Революціонер, революціонер... Наче революціонер щось справді виключне, особливе... Така ж дізгармонична, жалка істота, як і хулігани.

ЛІЯ.

Ай ну!...

МАЗУН.

Ізволіте чепухенцію сказать, шановний пане. Дуже вже вас пессімізм одолел...

ГРІЦЬКО.

Зовсім не чепухенцію і не пессімізм... Власне кажучи, за що ми боремся?... За те, щоб одні мали до обіду курку, а другі, щоб не мали за обідом шампанського. А те, що як раз нас робить людьми, зоставляється без вніманія... Ми менше боремся за те, щоб зробить свою істоту гармоничною, гарною, дужою...

МАЗУН.

Сказано: „перше, ніж філософствувати, треба мати щось їсти, пити й одягатись".

ГРІЦЬКО.

А! Знаю я ці тексти з евангелія... А ми... я, ви... ми, інтелігенти, хіба не маємо що пити, їсти, одягатись? А хіба ми по своїй етиці далеко втікли від робітника?... А західно-европейські робітники хіба так само бідують, як наші? А ви подивіться на їх. Це—філістери. У їх нема навіть того завзяття, широти, безразсудства, що ще є в наших робітників... Іхні демонстрації, їхня боротьба... Вони приходять в ентузіазм од своїх

побід, од того, що здобули закон про робочий день не в десять годин, а в дев'ять. А це, собственно, що значить? Те, що ті робітники зможуть цю годину просидіти в пивній і впити лишню кружку пива... Ентузіазм од кружки пива! Побіда!

МАЗУН.

Значить за це не треба боротись!

ГРИЦЬКО.

Я цього не кажу. Я кажу, що боремось не за те, щоб зробить людей гордими, радісними, дужими, а за курку, пиво і т. и. Хай не буде ні курки, ні пива, а хай буде у його в очах радість життя, гордість, сміливість. Хай він проживе десять літ, як людина, ніж сто літ, як пивна бочка! Хай у кожного на лиці буде написано... хоч те, що зараз у Лії...

ЛІЯ (*сконфузившись*).

Ну... (*Мазун радісно сміється*).

ГРИЦЬКО.

Серйозно. Річ не в курці, а в нашій крові, серці, розумі. А кров наша переливається дуже мляво, серце б'ється, як важкий, довгий маятник— рівно, тихо... Розум лізе в инший бік... Розгардіяш і єрунда!

МАЗУН.

Ні, серденько! У вас в душі скрипить пилка, а того ви й солов'їв не чуєте. Да-с. А солов'ї є

а особливо в цей час... Ех, Грицько, плюньте ви на вашу філософію, а беріться краще за роботу... Я певен, що як ви пірнете в массу, як почуєте себе в атмосфері боротьби, ви перестанете філософствувать. Це тюрма вас привчила. А тепер саме час для роботи... Почнуться мітінги, легалізація організацій...

ГРИЦЬКО.

Ну, це ще хто його зна коли буде... Ось сьогодні переб'ють нас... і буде мітінг!

ЛІЯ.

Єрунда! Погрому не буде!

ГРИЦЬКО.

Не ручайтесь. Я йшов коло собору, так хулігани щось хвилювались. Глядіть, щоб зараз не почалось.

МАЗУН (*рішуче*).

Ні. Це було б занадто дико... І поліція настроєна миролюбиво, навіть уступчиво... (*Підходить Мартин*). Ну, що?

МАРТИН.

У публіки настрій чудовий... Чорт його зна...

МАЗУН.

Та я ж вам кажу, що не може буть погрому. З поліцаями навіть цілувались якісь чиновники... Комічна сцена була!

(*З'являються Сашко, Абрам і Алексєй*).

МАРТИН (*одходячи на бік*).

Ага!... (*Здоровкається з Абрамом і Алексєем. Сашко одходить до Грицька, Мазуна й Лії і всі вони йдуть до публіки*).

АЛЕКСЄЙ.

Слушайте, товарищъ, я нахожу, что вы поступили очень... гм... очень... неосмотрительно, задержавъ митингъ... Нельзя такъ, товарищъ.

МАРТИН.

Ну, не время для нотацій. Обсудимъ. Вчера нашъ комитетъ изъ самыхъ достовѣрныхъ источниковъ получилъ свѣдѣнія, что на сегодня полиціей призначено погромъ. Раздавались прокламаціи, деньги, водка і т. д. Время для погрома выбрано—нашъ митингъ. Можемъ ли мы рисковать?

АЛЕКСЄЙ.

Я, конечно, не смѣю сомнѣваться въ достовѣрности вашихъ свѣдѣній, но мнѣ, да и товарищу Абраму, я думаю, просто видно, что погромъ немыслимъ сегодня. Если они и готовились,

то, навѣрно, не ожидая, что сегодня выйдетъ манифестъ...

АБРАМ (*пылко*).

Имѣйте въ виду, товарищъ, что манифестъ вызванъ не политиканствомъ, а необходимостью, что это значитъ, что правительство безсильно, что оно начинаетъ уступать, что оно хочетъ мириться.

МАРТИН.

И потому не устроитъ погрома?

АБРАМ.

А что же? Оно не можетъ устроить, потому что ему необходимо перемиріе. Затѣмъ оно хочетъ настроить крестьянство противъ рабочаго класса и оттянуть его отъ революціи. Так мы должны спѣшить, товарищъ, и открыть какъ можно скорѣе обществу глаза на эту провокаціонную политику!

АЛЕКСІЙ.

Я думаю, что нечего терять время на споръ и нужно скорѣе поправить ошибку товарища... Какъ вы думаете?

АБРАМ.

Да, конечно!...

МАРТИН.

Какъ хотите... Но мнѣ кажется, что вы очень ошибаетесь, думая, что правительство усту-

паетъ. Оно еще сильно, а я не понимаю, какъ сильный можетъ уступить, не погибнувъ окончательно.

АБРАМ.

Что значитъ сильный? Оно обезсилено...

АЛЕКСІЙ.

Ну, товарищи, разойдемся. Пусть товарищъ Мартынъ заявитъ, что митингъ будетъ и пусть всѣ сейчасъ же идутъ на Царскую площадь.

АБРАМ.

Да.

МАРТИН (*стискуючи плечима*).

Хорошо.

АЛЕКСІЙ.

Порядокъ митинга тотъ самый?

АБРАМ.

Да. (*Росходяться. Мартин іде до публіки і щось шепоче деяким робітникам. Ті росходяться в завороти улиці з криками: „Товариші! На Царський плац! На мітінг!" До Мартина підходять Лія, Мазун, Сашко, Васько, Грицько й инші. Публіка почина сходитись до їх. Мартин стає на тумбу*).

МАРТИН.

Товариші! Загальний комітет соціяльдемократичних організацій, обсудивши справу мітінгу, постановив мітінг сьогодні робити. (*В юрбі: „Ура!" і крики: „Робити, чи не робити?" Другі крики: „Робити, робити!")* Товариші! Я повторяю: мітінг сьогодні буде на Царському плацу. Комітет просить закликати всіх: чим більше люду буде, тим краще. (*Злізає*).

(*В юрбі починається шамотня. З усіх боків збігається публіка й голосно всі балакають, так що нічого не можна розібрати. Чути тільки: „Ходім, ходім!... Дубінушку!... Марсельєзу!..." Хтось і почина пісню, але вона зараз же й обривається. Мазун, Васько і Лія розмотують прапор з написами. З'являється поліцай. Піднімається свист і крики: „Геть! Долой! Фараон!" Поліцай зникає. Васько підніма прапор; це виклика громове „ура". Чути: „Товариші!... Дубінушку!... Марсельєзу!" Хтось затягує „Марселезу", спершу два-три голоси, далі співають усі, виходить нестройно. Рушають. Лія і Мазун разом. Раптом здалека чутно вистріли. Спів меншає. Чути крики: „Товариші! Вистріли! Стріляють". Спів стихає... Чути якийсь шум здалека й гомін людських голосів. Ззаду кричять: „Що там таке? Въ чемъ дѣло?... Кто стрѣляетъ?" Спереду одповідають: „Не знаемъ..." Знов вистріли. В юрбі: „Товарищи! Идемъ туда!... Тамъ бьютъ!" Другі: „Не надо! Не треба!... Це провокація... Послать узнать... Це близько... за углом". Деякі біжять в лівий заворот, деякі в правий. Всі збентежені, схвильовані. Знов чути: „Біжять, біжять... Что тамъ такое?..." З лівого за-*

вороту чути крики: „Спасайтесь, погромъ! Погромъ!... Погромъ...“ На сцену вибігають кілька людей запихані, деякі зупиняються, деякі біжять далі з криком: „Погромъ, погромъ... Казаки!“ Тих, що зупинились, роспитують. Оповіда робітник без картуза з кров'ю на лиці).

РОБІТНИК З КРОВ'Ю НА ЛИЦІ

(*важко дихаючи*).

Они вийшли... вийшли з собору... З іконами... І пошли... „Боже Царя“ співають... Потом давай бить магазіни... І кричять „бей жидовъ“... Ми давай составлять сопротивленіе... А тут казаки їм на помоч... давай бить нас... При міне вбили одного товариша... Они тут січас за углом уже... (*Озирається. Шум за сценою побільшується. Чути гупання, наче щось розбивають. Потім з юрби: „Ідуть, ідуть... Долой хулїганов! Урра!...“ За сценою чути: „Бей жидов!... Бей изменщиков!“*

МАРТИН.

Товариші! Не розбігаться! Хто з револьверами наперед. Треба не пустить їх сюди! Скоріше! (*Дехто з юрби з револьверами в руках пробіраються наперед*).

МАЗУН.

Товариші! Не розбігаться!... (*Витяга револьвер*).

(Шум стає більшим. Хтось з юрби стріляє. За сценою крик побільшується. Дехто з юрби тікає. Дехто збіра каміння. З правого завороту біжить нова публіка).

МАРТИН.

Товариші!... Наперед з револьверами!... Стріляй!

(Стріляють... За сценою рев. Нарешті вибігає ціла юрба хуліганів. Революціонери піддаються й починають тікати. Чути крики: „Стой!... Стой!... Бей жидовъ! Урра!" Хулігани б'ють магазін. Виходить хуліганська процессія з образами, співаючи „Боже царя храни".

З А В І С А.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА.

Обстанова першої картини. Долі стоїть розчиняний кош, коло його чемодан, валяються деякі речі. Ольга сидить на правому ліжку, поклавши голову на руки й дивлячись перед себе хмурими, злими очима. Мартин ходить по кімнаті. На столі горить лампа.

МАРТИН.

Це—брак сили й більше нічого. Ти боїшся признатись сама собі. Слабкі раз-у-раз заплющують очі там, де треба дивитись найбільш розплющеними очима... (*Підходить до неї й обнявши цілує*). Ну, Олюсько!... Годі. Цим нічого не поможеш.

ОЛЬГА.

Убірайтесь!... (*Одпихає. Він похмурюється й починає знов ходити. Мовчання*). Мерзавка... Мерзавка... (*З жахом*). Господи! Яка я мерзавка...

МАРТИН.

Чого мерзàвка?... За що?... Щò ти зробила такого страшного?... Я не розумію, для чого терзать себе там, де треба робить прості й розумні речі.

ОЛЬГА.

„Розумні речі"... Які?

МАРТИН.

Цілком прості... Ти повина отверто сказати йому, що більше не можеш жити з ним і роз-

стаєшся. От і все. Він чоловік розумний і зрозуміє тебе.

ОЛЬГА (*скипівши*).

Не можу я, пойми ти, що я не можу! Чого я буду... Я люблю його, я не маю права кидати його, він хворий, він один, він любить мене, він... Ах, мерзавка я, мерзавка!... (*Мовчання*). Що я йому скажу? Що стала вашою любовницею, мерзавкою?... Да?... Ах, як мені хочеться гризти себе, своє серце... (*Пада головою в подушку. Мартин підходить і схиляється над нею*).

МАРТИН.

Олю... (*Стає на коліна перед ліжком*). Олю... Простіть мене... За що ж до мене ця зненависть?

ОЛЬГА.

Ах, одчепіться ви од мене. Ніякої зненависти у мене нема до вас... Я себе ненавижу, себе—подлу, паскудну, развратну... (*Рве на грудях кохточку*). Ах, як давить тут... Не стійте ви передо мною... Це—глупо... Встаньте, ви—раб, пошляк. Де ваша хвальона сила? Де? Я скажу, поману вас пальцем і ви на колінах будете повзти за мною... Ви повинні були... Ах, ідіть ви собі до-дому, йдіть... Я потім буду балакать з вами... Я хочу рішить нарешті все це...

МАРТИН (*глухо*).

Зараз піду... (*Сіда на стілець коло столу, похнюпившись. Довге мовчання*).

ОЛЬГА (*випростуючись*).

Да, я—мерзавка! (*Встає й починає ходить. Сідає*). Як же все далі?... Як далі, ви, любовник?... (*Схоплюється*). Ах, паскудство, паскудство!... Ви розумієте, скільки в цьому паскудства?

МАРТИН.

Ні, не розумію!

ОЛЬГА.

Та ми ж скоти!...

МАРТИН.

Через що?

ОЛЬГА.

Через те, що ми—як скоти... ми не любим одне одного!... Розумієте?

МАРТИН.

Я не знаю, чи ми любимо, чи ні, бо нема такого мірила, яким би можна було виміряти хороші відносини людей і сказать: ось це любов, а це ні. Я (*рішуче й дужо*) тільки знаю, що є всякі відносини людей. І відносини тіла, стільки ж

заслужують поваги, як і відносини духа. Да! Ваша мораль—це цвіла мораль, котру треба викинуть у помийницю життя! Простітутка, котра заробляє собі на хліб тілом, стільки ж достойна поваги, як і поет, що друкує свої твори по рублю за слово! Да! Повторяю, я буду говорить прямо, я не знаю, чи я люблю вас, чи ні. Знаю, що зітхать, дивлячись на місяць, не буду, віршів писать не буду, молитись на вас не буду. Але знаю, що жити з вами хочу, бо ви розумні й можете буть хорошим товаришем. Але також не присягаюсь, що буду жити з вами вічно. Не захочеться більше жить, піду...

ОЛЬГА.

До другої?

МАРТИН.

Хоч би й до другої, третьої, четвертої. Не ручаюсь також, що, живучи з вами, не піду до другої женщини, яка вподобається мені тілом. І все-таки буду з вами жити...

ОЛЬГА.

О, боже!... Який він мерзавець, боже!

МАРТИН.

Через що я мерзавець? Через те, що говорю про це? Через те, що струсюю з себе пута предразсудків? Що маю сили глянути на життя так,

як воно є, а не так, яким його люди роблять? Полові відносини це велика, таємнича сила природи, котру тільки таке брудне животне, як людина, могло зробити поганою, гидкою... (*Ходить*). Ви даєте пощочини моєму самолюбію, дорікаєте безсилістю... Да, я з мукою бачу, що я перед вами безсилий... Да! Ви поманите пальцем і я поповзу за вами. Да! Тяжко сознавати, що ти—безсилий. Ну і що ж?... Треба бить мене? Да? Ну, бийте, я буду повзти за вами... А може й не поповзу, не знаю... (*Рішуче*). Ну, одним словом, ви хочете жити зо мною?

ОЛЬГА.

З вами?... Ви, крім усього, ще страшний нахал!

МАРТИН.

Через що, Ольго? Через те, що я...

ОЛЬГА.

Через те, що... Ах, це вже занадто... Та я вас не люблю, ви—стальний, ви—кремінь, вашого серця і вколупнуть не можна...

МАРТИН.

Для вас це, здається, не важко.

ОЛЬГА.

Да! Поки моє тіло вам не надокучить...

МАРТИН (*тихо*).

Ну, значить, поти й будемо жить разом, або поки я не надокучу вам...

ОЛЬГА (*з страшенним гнівом*).

Та як ви смієте?! Як... Убірайтесь зараз звідси... Убірайтесь!

МАРТИН (*глухо*).

Ольго!

ОЛЬГА.

Не смійте мене звать Ольгою. Ви не товариш мені. Вон!...

МАРТИН.

Ольго!...

ОЛЬГА.

Я буду кричать!... О, боже мій, боже мій... (*Пада головою в подушку. Мартин стоїть, дріжачою рукою тре лоба. Потім підходить до ліжка й тихо опускається на коліна*).

МАРТИН.

Олю!... Забудьте, я сам не знав, що казав, я люблю вас... Ольга, Олю!... Я можу бути ніжним, добрим... Їй-богу!... Я все можу...

ОЛЬГА (*піднімаючи голову*).

Ви?! Ви можете! Ха-ха-ха!...

МАРТИН.

Олю, я одинокий, я заскоруб, замерз... Холодно мені... Ну, чим я винен, що мені тепло з вами?... Чим? Коли це любов, то нехай буде любов. Я одрікаюсь од своїх слів.

ОЛЬГА.

Та ви брешете!... Для вас нема нічого святого, для вас всяке средство законне... Ви самі це говорили, я вам не вірю, не вірю... А хоч би й вірила, ви мені ненависні... (*Кричить*). Ненависні!...

МАРТИН.

Олю, я люблю вас...

ОЛЬГА.

А я вас ненавижу!... Встаньте... Чуєте? Ви не обманете, не притворяйтесь овечкою...

МАРТИН (*підводячись*).

Ви погано людей впізнаєте... Притворяючись, не дозволяють плювать собі в душу...

(*Стук в стіну. Мартин виходить і вертається з Лією. Вона в чорній великій хустці, яку зараз же скидає на плечі. Лоб і око у неї перев'язані білою хусткою*).

ОЛЬГА (*понуро, задумливо*).

Іде дощ?... Ліє!

ЛІЯ.

Дощ?... Не знаю... Здається, ні... Не знаю...

ОЛЬГА.

Де ти була?... На біржі?

ЛІЯ (*злісно*).

Яка біржа?... Ні на якій біржі я не була...

ОЛЬГА.

Чого ж ти сердишся?

ЛІЯ.

Я не сердюсь... (*Пауза*). „Сердишся"... Яка іронія! „Сердишся", коли... Я була знов в еврейських кварталах... Який ужас, який ужас!... Хіба тут можна сердитись?... Тут серце должно запектись кров'ю... Ужас, ужас...

МАРТИН.

Для чого ходить туди, мучить себе?... Все одно ж не поможете...

ЛІЯ

(*озирає його й одвертається*).

ОЛЬГА.

Констітуція...

ЛІЯ (*мовчить*).

За що?... До яких пор це буде?... І скрізь, скрізь... Гомель, Мінск, Бердичів, Кішіньов... Вся Россія... Мені показували одну тумбу, на котрій ще осталась кров. Її нарочно не змивають. Об неї казак розбив дитину... Головою... (*Кладе голову на стіл. Мовчання. Підводить голову*). Пролетаріат... Соціалізм... При чом тут соціалізм?... Смішно... Який пролетаріат?... Соціалізм... Дітей розбивають об тумби, женщин насилують на улицях і—соціалізм...

МАРТИН.

Соціялізм і есть для того, щоб цього не було...

ЛІЯ.

Ну, а хто ж вознаградить за цих дітей, женщин, стариків... Хто? Через що ж евреї должни купувать соціалізм такою дорогою ціною? Через що?

МАРТИН.

Соціяльні обставини...

ЛІЯ.

Ай ну! „Соціальні обставини". Які б не були соціальні обставини, а поки будуть на світі евреї, їх будуть бить.

МАРТИН.

Ну, це вже занадто.

ЛІЯ.

Будуть, будуть!... Їх били, б'ють і будуть бить... Боже! Хуліган, звірь, дикарь может бить разумное, красивое существо, может волочить по землі, топтать ногами... Де смисл?... Де логіка жизні?

МАРТИН.

Логіка життя в тому, що дужчий б'є слабшого. Євреїв будуть бить доти, доки вони не зробляться дужими.

ЛІЯ

Коли ж вони будуть дужими? Та з какой статі їх б'ють тепер? Чого не б'ють других слабіших за евреїв? (*Мовчання*). Мазуна не було ще?

ОЛЬГА.

Ні.

ЛІЯ (*зітхаючи*).

Я піду... Скажете йому, що я хочу бачить його по дуже-дуже важному ділу... Він повинен зайти сюди... Він шука для мене квартиру переночувать... Зараз котрий час?

МАРТИН

(*дивиться на годинник*).

Десять хвилин на одинадцяту.

ЛІЯ.

Він повинен був буть тут в десять.

ОЛЬГА.

Та куди ж ти підеш? У тебе ж нема кватирі...

ЛІЯ.

Так!... Не сидиться... Противно мені все... *(Безсило сідає)*. Не можу ні читать, ні думать... В душі повно, треба розібраться й не можу... *(Мовчить)*. Вчора арештували Ісака... Знаєте?

ОЛЬГА.

Невже? Того, що шепелявить?

ЛІЯ.

Да... В участку, кажуть, страшно били... При смерті лежить...

ОЛЬГА.

Ужас...

МАРТИН.

Сьогодні приїхав брат Петруся...

ОЛЬГА.

Ну?

МАРТИН.

В страшенному горі... Мазун йому здуру сказав, що в той день, як його вбили, він вийшов

з партії... Це на брата зробило найбільше враження... Проклинає й революцію, й хуліганів, себе, Петруся, всіх... *(Мовчання).*

ОЛЬГА.

А як Васько?

МАРТИН.

Лежить ще в больниці... Є надія, що видужає...

ОЛЬГА.

Да?

МАРТИН.

Та що з того? З больниці переведуть у тюрму.

ОЛЬГА.

Ну, все-таки... *(Лія кладе голову на стіл. Мартин ходить. Ольга понуро дивиться кудись. Десь далеко грають на піяніно).*

ЛІЯ *(підводить голову).*

Як я могла так?... *(В стіну стукають).*

ОЛЬГА.

Це—Мазун. Я знаю його стук. *(Мартин виходить в прихожу й вертається з Мазуном).*

МАЗУН

(скида пальто. Здоровкається).

Єсть кватира, Ліє...

ЛІЯ.

Дякую...

МАЗУН.

Тільки що був трус у Голорученка... Шукають бомб. Ідіоти... Забрали Голорученка й сестру Марусю...

МАРТИН.

І сестру?... А її ж чого?

МАЗУН.

А хіба їм не все одно? Посидить трохи... Беруть страшенно, як груші трусять... Очінь прикрасно беруть... Винен, невинен—жарь і болєє нічево!... (*Погляда на Лію, що поклала голову на стіл*). Мартине!... Папіросочку...

МАРТИН.

Нема... Я сам давно хочу курить... Збігайте, купіть...

МАЗУН.

Ну, його, не хочеться... (*Трусить кишені*). Тут повинна буть потерушечка... (*Підходить до столу й одрива од газети шматочок паперу. Крутить цигарку, поглядаючи на Лію*). В минуту жисті трудную й потерушечку... А ви, Ольго, будьте обережней, коло вашої кватирі щось часто треться некій індівідум, по всім ознакам іменує-

мий шпигом... До вас публіка дуже густо лазить... Хоч і констітуція, а почистить кватиру не завадить....

ОЛЬГА.

Все одно, хай беруть... Я б дуже хотіла... (*Живіше*). Ах, як би забрали! (*Мартин пильно дивиться на неї*).

МАЗУН.

Ну, ерунда! Що за охота? Ну, побили нас, так хіба це первина?... Як би нас не били, так ні з ким би було й боротись.., А в такий час сідать в тюрму зовсім не цікаво. Тепер саме й робити... Да! Знаєте, Мартине, столярі од Мануїлова сьогодні заявили, що хотять вступить до нас. Ех, там есть троє хлопців, просто антік!... Знаєте той, що казав „ми пролєтаріати"... І його товариші...

МАРТИН (*понуро*).

Це добре.

ОЛЬГА.

Ах, як би сьогодні прийшли з трусом!

МАРТИН.

Средство безсилих.

МАЗУН.

Та що за фантазія?! Тут як раз робітників треба, а вони о тюрмі мечтають... Ви от краще їдьте в Кандурівку, селяне вже два рази прохали агітатора...

ОЛЬГА.

Мазун! У вас крім селян, агітаторів, є ще що-небудь у життю?

МАЗУН.

Це як?... Іронія?

ОЛЬГА.

Не іронія, а просто питаю... Чого ж іронія?

МАЗУН (*серйозно*).

Хм... Як хочете, то найголовніший інтерес для мене в життю це справді партійна робота... Да... Я не можу уявить себе серед другої обстанови... Як якому-небудь канцеляристу канцелярія есть центр всіх інтересів, так для мене партія. Само собою, що по достоїнству, по важності, по силі, я не можу ставить канцелярські інтереси з моїми... Я тільки так, для сравненія...

ОЛЬГА.

Я розумію. Ну, а крім чисто партійних, у вас есть ще якісь інтереси?...

МАЗУН (*зиркаючи на Лію*).

Хм... Це вроді допита?...

ОЛЬГА.

Як вам не хочеться, можете не говорить!

МАЗУН.

Ні, чого ж... Да, у мене есть ще инші інтереси... Наука, батьки... і так далі... Так, як і у всіх... А вам що?

ОЛЬГА.

Та так... нічого. Грицько вас називає зародишем гармонічної людини...

МАЗУН

(*посміхаючись конфузливо й стараючись це сховать*).

Хм... Грицько—філозоф. „Був Грицько мудрий родом з Коломиї, тямив він добре на філозофії...“ (*Підходить до Лії й нахиляється близько до її голови*). Що з тобою, Ліє?... Голова болить?... (*Лія мовчить. Мазун ще якийсь мент дивиться на неї, потім задумливо й похмурившись закурює цигарку й сіда на ліжко позад Лії*). Кумедна публіка, їй-Богу!... Ну, погром, арешти... Дико, страшно, тяжко... Але ж для чого допускать, щоб це придавило нас... Яка рація?... Я розумію, коли горе й страдання викликають гнів, жгучу ненависть, коли хочеться битись, гризтись...

І зовсім не розумію, як можна хилити перед ними голову, опускати руки!.. Здається ж, ми—взялись боротись, значить, треба заранї знать, що буде тѐ, з чим треба боротись... Ех, та й годі. (*Пауза*). А з вами що, Мартине?... На вас то вже не похоже...

МАРТИН.

Нічого, так... Голова наче болить... Послали Гаврила в Лисички?

МАЗУН.

Послали... Він трус бестія, цей Гаврило... Боюсь, що він не доїде й вернеться... (*Раптовий стук у стіну. Мазун хутко встає*). Що за чорт? (*Іде в сіни. Вертається з конспиратором, який зав'язав зуби хусткою*).

КОНСПИРАТОР

(*задиханий, зніма картуза, скида з зубів пов'язку*).

Драстуйте... Дайте мені скоріше якогось картуза або шляпу... Лучче шляпу... Потом якесь пальто... (*Скида своє пальто*).

МАЗУН.

Та в чому діло?

КОНСПИРАТОР.

За мною бігло двоє шпигів... Я втік на звощику... Вони мабуть їхали за мною... Скоріше...

МАРТИН.

Та може вам, конспіратор, здалось тільки?

КОНСПІРАТОР.

Ну, от!... Наче я не знаю... Я одного раз-у-раз коло столовки бачу... Паскудна така пика, в дворянському картузі...

МАЗУН.

Так чого ви сюди забігли? Ви ж їх до цеї кватирі прив'яжете... Тоже догадався!

КОНСПІРАТОР.

Тут кватир багато... Хіба вони знають, в яку я зайшов. Скоріше пальто якесь... Дайте покурить...

МАЗУН.

Покурить нема, а пальто я можу вам своє дать. Не презентабельне, але инше...

КОНСПІРАТОР.

Все одно... Ах, покурить... Годдни дві не курив і в кишені ні копія... Позичте гривеник, Мазун.

МАЗУН.

Можна... Ні щот гривеничка можна, а єжелі болєє того, дак не можу... (*Вийма гривеник і дає*).

МАРТИН.

Ви зараз звідки?

КОНСПІРАТОР.

Був на Херсонській...

МАРТИН.

Бачили Петра?

КОНСПІРАТОР.

Бачив.

МАРТИН.

Ну?

КОНСПІРАТОР.

А ну його к чорту! Він і до ес-ерів, і до нас, і до... Нічого з його не буде! Давайте шляпу, Мазун.

МАЗУН

(натяга йому на голову свій бриль).

Звольте вам шляпу.

КОНСПІРАТОР.

Ну, що?... Змінився?

МАЗУН.

Який чорт! Який був мордоворот, таким і зостався.

КОНСПИРАТОР.

А, перестаньте! Можна впізнать?

МАЗУН.

Та, розуміється, можна... Та я думаю, що вам тільки показалось, як і тоді. Просто ваша натура конспиративна говорить...

КОНСПИРАТОР.

А, йдіть к чорту! „Натура"... Бувайте здорові... Запріть двері... (*Виходить, Мазун за ним*).

МАЗУН (*вернувшись*).

Комік!... Я певен, що ніяких шпигів не було... Аби конспирацію розвести...

ЛІЯ

(*рішуче підводячись і озираючись до всіх*).

Я выхожу изъ партіи!

МАРТИН.

Що?... (*Мазун скам'янів, Ольга здивована*).

ЛІЯ.

Заявляю вам, что выхожу изъ партіи... Сегодня... Сейчасъ...

МАРТИН.

Почему?

ЛІЯ.

Потому что я—еврейка и хочу быть съ евреями...

МАРТИН.

Яка ж ви—єврейка?

ЛІЯ.

Я—еврейка!... Жидовка!... Пархатая!... Да, да!... Я не имѣю права, я не должна быть съ вами... Какъ я могла такъ думать, какъ думала?!...

МАЗУН (*підходячи*).

Ліє!... Заспокойся... Це пройде...

ЛІЯ.

Що пройде?... Пройде ненависть до цих звірів, до этихъ животныхъ?... Пройде стид за себе... Да?...

МАЗУН.

Який стид?... За що?

ЛІЯ.

Стид, стид за себе... за те, що я могла вірить гоям... могла не чувствовать того, что чувствовали всѣ евреи, кромѣ меня!... Я—жидовка, жидовка!... Я это узнала, когда они меня волочили за косы по землѣ!... Я это узнала...

МАЗУН.

Як ти можеш так говорить?... Подумай...

ЛІЯ.

Мазун, не говоріть мені „ти"... Я вамъ все потомъ объясню. Я вамъ хотѣла отдѣльно... Но все равно... Такъ нужно... Потомъ хуже было бы... Да, да!...

МАЗУН (*тихо*).

Через що?... Хіба будучи хоч би й еврейкою...

ЛІЯ.

Я—жидовка, а вы—гой!... Мы поговоримъ... Потомъ... Я все объясню...

МАРТИН.

Я думаю, що це в вас під вражінням всього... цього... Ви самі потім... будете не це говорить.

ЛІЯ.

Я всегда теперь скажу, что я—жидовка, а вы—гой! Я всегда скажу, что жидъ долженъ быть жидомъ, если онъ хочетъ быть человѣкомъ... Когда вы найдете такой ножъ, которымъ можно бы соскоблить съ сердца кровь погрома, тогда я скажу... И тогда я не скажу, что я не жидовка.

МАРТИН.

Значить, теорія у нас тільки до того часу, коли її не треба прикладать до життя... А чуть крикнуло серце, теорія розсипається...

ОЛЬГА (*скипівши*).

Перестаньте!... Яке ви маєте право... Паскудство!... Читать натації... „Теорія“. Ви дуже слідуєте своїм теоріям. У вас серце слухається теорій... Як же!

МАЗУН.

Але ж... Але ж це—самий темний шовінізм... „Я жидовка, а вы—гои“. Так, значить, треба за горло хапать одне одного?

ЛИЯ.

Нас хапають, нас давлять за горло, за серце. Намъ плюютъ въ лицо, въ святая святыхъ, нас...

МАЗУН.

Та хто? Ми?

ЛИЯ.

Я не знаю... Може й ви когда-нибудь плюнете, скажете „жидовка“. Откуда я знаю?

МАЗУН.

Ліє!! Що ви говорите?...

ЛІЯ.

Ахъ, не вѣрю я, не вѣрю!... Боюсь... Я даже васъ боюсь...

МАЗУН.

Ну, Ліє, це ж малодушіє... Ви самі потім червонітимете за свої слова...

ЛІЯ.

Никогда!... Пусть червоніють ті, хто заставля мене говорить ці слова... Пусть червоніють ті, що тягали мене по улиці... хто дитину... об тумбу... Об тумбу!!... (*Ридає, впавши головою на стіл. Ольга хутко підходить. Мазун ростеряно тупчеться*).

МАЗУН.

Ліє!... Ліє!... Ну, що ти будеш робить?...

ОЛЬГА.

Одійдіть... Нехай... (*Кричить*). Одійдіть!...

МАРТИН (*підходить*).

Ольго! Вам самім треба заспокоїтись.

ОЛЬГА.

Убірайтесь ви!... Чуєте!!...

МАЗУН.

(йде до вмивальника, налива з глечика води в шклянку й підходить до Лії).

Ліє!... Випейте води... *(Лія крутить головою).*

ОЛЬГА

(йде до свого ліжка).

Не чіпайте її... Нехай... *(Мазун ставить шклянку на стіл і сіда. Довге мовчання. Лія стихає. Потім підводиться, витира очі.*

ЛІЯ.

Ну, ходім... Де ви найшли кватиру?

МАЗУН.

У Горбунових.

ЛІЯ.

Они—православные?

МАЗУН.

Да.

ЛІЯ.

Я не пойду къ нимъ.

МАЗУН.

Через що?...

ЛІЯ.

Я къ не-евреямъ не пойду...

МАЗУН.

Ну, що за дурниці, Ліє... Як не сором?

ЛІЯ.

Не пойду... Довольно объ этомъ...

ОЛЬГА.

Та ти можеш ночувать у мене, Ліє... Грицько буде спать з батьком у батьковій хаті, а ми тут...

ЛІЯ.

Хорошо. (*Сіда знов і спирається головою на руки. Мовчання*).

МАРТИН.

Багато було на масовці?... Мазун!

МАЗУН.

Що?... На масовці?... Де?

МАРТИН.

Я питаю, чи багато було на масовці в Городянах?

МАЗУН.

Багато... Ні, не багато... Чоловіка щось сімдесят, не більше.

МАРТИН.

Чого ж то?

МАЗУН.

Хто його зна... То боялись, а то не знали... Та й далеко від села... Туди брошюрок треба послать... Я дивився їхню... (*Стук в стіну. Мартин виходить в сіни, вертається з Грицьком. Грицько помалу скида пальто, хитається, він п'яний*).

МАРТИН.

Що з вами?...

ГРИЦЬКО.

Що зо мною?... Боротьба стіхій... В людині завжди йде боротьба, навіть коли вона спить... А коли вона вистрибує з рельс, тоді... вже каюк...

ОЛЬГА (*строго і з страхом*).

Грицько! Ти п'яний?!

ГРИЦЬКО.

Да, я п'яний... А може й тверезий... Хто його зна, колй чоловік бува п'яний, чи тоді, коли він тверезий, чи коли п'яний... Це ерунда... Не це важно... А що важно?... А ну-ка: хто покладе руку на серце і скаже: ось це важно!... Хм... Той може сказать, у кого не завівся глист сомніву... Той, да...

ОЛЬГА.

Фу, паскудство!...

МАРТИН.

Та чого ради ви це... напились?

ГРИЦЬКО.

Х-ха! „Чого ради!...“ Ради санкції... Подтвердить свою сущность... І оправдать... Чого дивитесь?... Паскудство, Олю?... А що не́ паскудство? Дай мені, скажи, що є не паскудство... ство... Правда? Чесність?... Правда есть тільки там, де є неправда... Вбиваючи за правду неправду, вбиваєш правду... Це не паскудство?...

ОЛЬГА.

Мені гидко на тебе дивитись...

ГРИЦЬКО.

Да?... Я знаю... Я знаю... Я давно знаю...

ОЛЬГА

(*схоплюючись, підбіга до його*).

Ні, ні, не те... Зараз, зараз гидко... І зараз не гидко... Прости, Грицю...

ГРИЦЬКО.

Ну, ну... Я нічого... Може й справді гидко...

ОЛЬГА.

Сядь Грицю... Може ти спать хочеш?

ГРИЦЬКО (*сідаючи*).

Да!... Напевне, гидко... (*Тре голову рукою*). Погано... (*Рішуче*). Ви знаєте, де я зараз був?... У простітутки! (*Лія підводить голову, дивиться й знов кладе на стіл. Мартин стискує плечима*).

МАЗУН.

Ви—дурень, Грицько!

ОЛЬГА.

І ти... і ти...

ГРИЦЬКО

(*з жалкою посмішкою*).

І не думайте: я вперед був у простітутки, а потім уже пив... Значить при полномъ і... як його? въ полномъ разсудкѣ, чи як... Це в номерах... Я в ті номера ходив до шлюбу... Вона—модістка... А може швейцар брехав, я не брешу... Він казав інтелігентная...

ЛІЯ (*з гнівом*).

Вы—негодяй!

(*Грицько мовчить і дивиться на неї*).

ОЛЬГА.

Подлец!

ГРИЦЬКО (*встаючи*).

Ви... ви не маєте права.. А може й маєте... Да!... Може й маєте... (*Сіда знов. Ольга понуро, згорбившись сидить*). Може й маєте... Я не знаю, хто негодяй, а хто ні... Я нічого не знаю... Мартине, ви ходите до простітуток?

МАРТИН (*твердо й злісно*).

Да, хожу! І не бачу в цьому ніякого негодяйства!

ГРИЦЬКО.

Да?... А я не знаю... У вас є віра, а в мене хаос... безуміє... Бо непевність це—хаос розуму... І ви, Мазун, ходите?

МАЗУН.

Убірайтесь ви к чорту з вашими дурацькими питаннями!

ГРИЦЬКО.

А ходите? (*Мазун мовчить*). Ну, скажіть... Що тут?... Раз це негодяйство, так не обманюйте і скажіть, що ви негодяй... От я... Хм!... Я... Ви думаєте, що я справді правдивий... Бо сказав?... Це значить тільки, що я хочу буть правдивим...

А у мене дізгармонія одного „хочу“ і другого. „Хочу“ розуму й „хочу“ почування... Ага!... Хм... Інстинкт... Повинен буть інстинкт правдивости і чистоти... Як інстинктивно не покладеш рук в огонь, так інстінктивно не повинен брехати... А ми... інстинктивно брешемо... Хм... Хто правдивий?... Шопенгауер, пессіміст, котрий після обіду грав на флейту?... Чи Христос?... А для чого Христос пішов на хрест?... Для іскупленія?... Ні-ї... Дізгармонії злякався, брехні!... Бо він чув, що довго не видержить свого розуму і брехатиме... А хто ж правдивий?... Хіба я знаю?... А що я знаю?... А чи треба знать?... Да, паскудство... Пить хочеться... Ну, все одно... Якось треба... „Якось то буде“... От хороша філософія!... (*Мовчить, схиливши голову*). Ти, Олю, не той... Я не образив тебе... Я—вже не муж твій... Не треба обов'язків... Да... Я ще скажу правду... Я таки хочу буть правдивим... Хм... Ми розійдемось... Я прийшов сказать... Ми розійдемось... Ти не маєш сили буть правдивою... Ну, все одно... Може й не треба буть правдивим... Але треба розійтись... Ти живи і я буду жить. (*Кашляє*). А може й не буду... Все одно... Трухлявим не треба жить... Я—трухлявий... Я себе, як шашіль, прогриз на всі боки аналізом і в серці і в розумі у мене порошня і сквозняки... Значить, і той... і не треба...

(В сінях раптовий дзвінок. Всі озираються й слухають. Знов дзвінок).

МАЗУН

(схоплюючись, пошепки).

Жандарн! *(До Ольги).* У вас є що з нелегальщини?

ОЛЬГА *(хвилюючись).*

Не знаю... Здається, нема, *(Мартин швидко вийма папери з кишені й переглядa. Дзвінок).*

ГРИЦЬКО.

Ага!... В тюрму знов?... Ну, все одно...

ОЛЬГА

(вибіга в сіни. Чути її голос).

Хто там? *(Пауза).* Нѣтъ дома. *(Пауза).* Зачѣмъ? Кто ви? *(Вибіга на поріг).* Жандари! *(Біжить назад. Мартин палить якийсь папірчик і розтира попіл ногою).*

МАЗУН

(ходить швидко по хаті).

Ах, свинство!... Ах, свинство!... Втікти нема кудою?

МАРТИН

(спокійно, твердо).

Вони розставили кругом поліцію.

(Входять Ольга, Жандарський офіцер, Жандарський вахмистр, поліцаї, дворники, шпиґ).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР

(з увічливим поклоном).

По распоряженію охраннаго отдѣленія я принужденъ нанести вам, господа, маленькую непріятность: осмотрѣть вашу квартиру.

ГРИЦЬКО *(голосно).*

Він так говорить, ніби з іменинами нас поздравляє.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР

(ніби не дочувши).

Ужасно непріятная погода. Кондратенко! Осматривай... Вы позволите? *(Жандарський вахмистр почина перетрусювати одежу, заглядати в чемодани, коші і т. и.*

Шпик просовується наперед і підходить до етажерки з книжками, які зараз же починає пильно перегладати. На його пильно всі позирають).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Позвольте васъ спросить, вы только эту комнату занимаете?

ОЛЬГА.

Да, только эту.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

По студенчески?... Да, да... конечно... Я сам, знаете, большой противник всякой... мм... всякого излишняго удобства... Но я холостяк... А вы, кажется, состоите въ бракѣ? У меня по крайней мѣрѣ въ приказѣ стоитъ: „у супруговъ Поляченко"... Я просилъ бы... Кто господа Поляченко?

ОЛЬГА.

Я и мой мужъ... (*Показуе на Грицька*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Мерси, мерси...

ГРИЦЬКО.

У васъ есть приказъ арестовать насъ?

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

О, только вы не безпокойтесь!... Съ васъ только снимутъ нѣкоторыя показанія и сейчасъ же отпустятъ.

ГРИЦЬКО.

Это мы знаемъ, какъ отпустятъ. Но вотъ... эти знакомые, они зашли ко мнѣ на нѣсколько минутъ... Они... непричастны... Вы отпустите ихъ... (*Раптом різко одвертається*). Фу!... І тут навіть брехня... (*Сіда на ліжко*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

А это... Видите ли... (*Виймa папер*). Извольте посмотрѣть, въ распоряженіи охраннаго отдѣленія сказано... вотъ... мм... „арестовать всѣхъ находящихся въ квартирѣ"... Но я думаю, что сейчасъ же выпустятъ...

МАРТИН (*різко*).

Отлично. Можете арестовывать. Но предварительно скажите: кто этотъ... этотъ индивидъ? (*Показуючи на шпиґа*). Ви—жандармскіе чины, это полиція, это дворники, а этотъ?...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР (*замнявшись*).

А это... это такъ... человѣчекъ при мнѣ...

МАРТИН (*посміхнувшись*).

Да, это дѣйствительно только человѣчекъ... (*Лія стоїть, спершись рукою на спинку ліжка, й хмуро дивиться в землю. Мазун ходить по хаті. Ольга сіда на ліжко й спирає голову на руки, обхопивши її долонями*).

ШПИҐ

(*подаючи № „Искры"*).

Ваше высокородіе!...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Что это?... А!... „Искорка"! Только одинъ номер?

ШПИГ.

Одинъ. Въ книжкѣ.

ОЛЬГА

(*підводячи голову й дивлячись. Здивовано*).

„Искра“?... Откуда?...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Въ книжкѣ у васъ... Навѣрно читали и забыли. Маленькая неосторожность... Подайте мнѣ книги. (*Бере стілець і сідає за стіл боком до Ольги. Шпиг подає купу книжок*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(*передивляючись книжки*).

Ну, эту... мм... можно... (*Читає заголовок*). „Эволюція общихъ идей“... Хм... Эту нельзя. (*Одклада на бік*). Эту придется у васъ конфисковать...

МАРТИН (*зневажливо*).

Да это же легальная книга... Посмотрите, тамъ есть „дозволено цензурою“...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(*добродушно сміється*).

Хе-хе-хе!... Да, да... Это остроумная выдумка, но, знаете, мы уже знакомы...

МАРТИН.

Никакой выдумки нѣтъ... Самая легальная книга... При томъ невинная вполнѣ.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР (*лукаво*).

А заглавіе?...

МАРТИН.

Что же заглавіе? Обыкновенное.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Для васъ, да. Но не... для закона... „Эволюція"... Хм... „Револющія, эволюція" это вещи, которыя... хе-хе-хе... мы ищемъ... Да. Что подѣлаешь? Ищите и обрящете... Какъ это сказано?.. Да, да... Книжечку придется взять у васъ...

ШПИГ

(*розгорта якийсь пакуночок. Зараз же подає жандарському офіцерові*).

Ваше высокородіе!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Что?... А!... (*Беручи пакунок і роздивляючись*). О!... Хм... Это уже безъ „дозволено цензурою"... Прокламаціи... Пересчитайте... (*Шпиг рахує.*

Ольга знов підводить голову, дивиться на прокламації, потім на Мартина і кладе голову на руки).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Да... (*Обтрусює рукав*). Погода отвратительная... Это напоминаетъ мнѣ одинъ случай. Знаете, въ жизни каждаго человѣка бываетъ много непріятностей...

ГРИЦЬКО.

А особенно у жандармовъ!

МАРТИН.

Ну, пожалуйста, поскорѣе оканчивайте... вашъ обыскъ. Философія здѣсь не при чемъ.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Вы, господа, волнуетесь. А могу васъ увѣрить, что рѣшительно нечего волноваться...

МАРТИН.

Никто не волнуется.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР (*до вахмистра*).

Что? Осмотрѣлъ? Ничего?

ЖАНДАРСЬКИЙ ВАХМИСТР.

Такъ точно. Ничего.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(*переглядаючи книжки*).

Осмотри кровати... Господа, извините... (*Грицько й Ольга встають. Жандарський вахмистр трусить*). „Исторія фи-ло-софіи“. Ну, философія намъ не нужна... „Сборникъ“... Такъ... Мм... Шевченко... „Твори заборо-не-ні в Россії“. А!... Это интересная книга... Читалъ, читалъ когда-то... Хорошо, каналія, писалъ... Я самъ малороссъ... Очень симпатично писалъ... Но... „заборонені в Россії“. Есть у него тамъ... Какъ его?... „Пастирі“ что-ли? Какъ Давидъ или Моисей... чужую жену... Не помню хорошо, но очень симпатично описано... Я самъ родомъ изъ одной съ нимъ губерніи, Полтавской... Мм... „Происхожденіе...“ Ну, это... Это также... Больше книгъ нѣтъ?

ШНИГ.

Пятьдесятъ три прокламаціи. (*Подає прокламації й ще купу книжок. Жандарський офіцер роздивляєтъся, бурмочучи заголовки й одкладаючи на бік. Шниг шука ще на етажерці, потім підходить до стін і огляда їх, часом стукаючи. Зніма фотографичні картки й кладе їх перед жандарським офіцером*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(*одклада картки до конфіскованих книжок*).

А... это сюда.

ОЛЬГА (*злісно*).

Почему же сюда? Вы не имѣете права забирать. Это, наконецъ, паскудство! Какой то грязный шпіонъ отвратительными своими лапами трогаетъ все... и еще забирать. Нахальство!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Вы не волнуйтесь... Кондратенко! Подай госпожѣ воды!

ОЛЬГА.

Убирайтесь вы вонъ съ вашей водой! Вы не имѣете права забирать карточекъ!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Ахъ, Боже мой! Да вамъ онѣ возвратятся. Это только одна форма... Ихъ пересмотрятъ и больше ничего...

(*Шпиг одсовує шухляду в столі й витяга купу листів. Кладе перед жандарським офіцером*).

ОЛЬГА (*кидається до шпига*).

Пошелъ вонъ, негодяй! Это мои письма.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР (*ласкаво*).

Мы ихъ только пересмотримъ, только пересмотримъ. Не безпокойтесь... Если они ничего не содержатъ, вы ихъ получите назадъ.

ОЛЬГА.

Какое имѣеть право всякій негодяй трогать мои письма?! Шпіонъ!...

МАРТИН.

Ольго!... Нехай роблять своє діло... Чим скоріше, тим краще. Це нічого не поможе...

ЖАНДАРСЬКИЙ ВАХМИСТР.

Въ кроватяхъ ничего нѣтъ, ваше благородіе! (*Ольга і Грицько знов сідають на ліжка*).

МАЗУН (*роздратовано*).

Жандармскій офицеръ! Нельзя ли скорѣе?

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР (*мякко*).

Нельзя, господа, нельзя... Не могу же я, право... Нужно относиться къ обязанностямъ честно... Ничего больше нѣтъ?

ШПИГ.

Ничего. (*Озираєтьси й шукає очима*.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Вотъ и хорошо... Сейчасъ напишемъ протокольчикъ и кончено... (*Виймa з портфеля папер, підсовує чорнильницю й починає писати. Довга пауза*).

ОЛЬГА

(раптом рішуче зрива голову з рук).

Да! Так найкраще!

(Жандарський офіцер зляканo повертається до неї й хапається за револьвер, шпиг хутко озирається, поліцаї турбуються).

ОЛЬГА.

Что съ вами? Ха-ха-ха!... (*Нервово, істерично регоче. Жандарський офіцер сконфужено сідає знов і похмурюється. Всі посміхаються. Лія здивовано озирається й пильно дивиться на Ольгу*).

ЛІЯ.

Ольга, заспокойся!...

ОЛЬГА.

Ха, ха, ха, ха, ха!...

ЛІЯ.

Буде... Ну, буде... Годі... Мазун, дайте води... Скоріше!

(Мазун кидається в куток, але поліцаї не пускають).

МАЗУН.

Та пустіть!... Ідіоти, води! (*Поліцаї мовчки чекаюче подивляються на жандарського офіцера*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Кондратенко! Подай воды, болванъ! (*Кондратенко кидаеться по хаті*).

ОЛЬГА.

Ха, ха!... Не треба... (*Без сміху, злісно кричить*). К чорту! Не треба мені води!

МАРТИН (*підходить до Ольги*).

Ольго!... (*Постоявши, одходить. Жандарський офіцер пише*).

МАЗУН (*підходить до Лії*).

Значить... Всьому кінець, Ліє?

ЛІЯ (*хмуро*).

Не знаю... Да... Можетъ быть... Не знаю.

МАЗУН.

Ліє!... Це ж... Може не скоро побачимось... Останнє слово?

ЛІЯ.

Я вам напишу... Зараз не можу... Не знаю... Я напишу...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Ваши фамиліи, господа? (*До Мартина*). Позвольте вашу фамилію?

МАРТІН.

Мартин Заболотний.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР

(*пише. До Мазуна*).

А ваша?

МАЗУН.

Константинъ Винявскій.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Минярскій?

МАЗУН.

Ви-няв-скій!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Мерси, мерси... (*Пише. До Лії*). А вашу позвольте?

ЛІЯ.

Лія Бляйфельдъ.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Еврейка?

ЛІЯ.

Да.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

А вы всѣ остальные, господа, русскіе?

МАРТИН.

Нѣтъ!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Нѣтъ? Тоже еврей?

МАРТИН.

Нѣтъ. Мы—украинцы.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

А!... Малороссы, значитъ... Ну, русскіе, малороссы, это все одно...

МАРТИН.

Совсѣмъ не все одно. Впрочемъ, записывайте, какъ вамъ угодно.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Нѣтъ, я запишу... украинцы... Это даже... Вы, значитъ, изъ украинской партіи?

МАРТИН

(*зневажливо посміхаючись*).

Вы очень наивны, господинъ офицеръ.

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР (*пише*).

Какъ вамъ угодно... (*Довга пауза*).

МАРТИН

(рішуче підходить до Ольги, глибоко зітхає, мов задихаючись і хмуро, глухо каже:)

Ольго!... Про... стіть.

ОЛЬГА

(Підводить голову. Злякано).

Ахъ, не треба, не треба...

МАРТИН.

Простіть...

ОЛЬГА.

(Кричить. Жандарський офіцер озирается).

Не треба!... Я сама... теж... *(Мартин одходить).*

МАЗУН

(підходить знов близько до Лії й шепоче щось. Шпиг треться коло їх).

А тебѣ, скотина, чего нужно?

ШПИГ *(нахально).*

А ты не ругайсь!

ОЛЬГА

(схоплюючись, до шпига, кричить).

Н-негодяй проклятий!...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР (*мягко*).

Господа!... Господа!... Для чего волноваться?... Максимъ, отойдите оттуда! (*Шпиг одходить. Ольга знов сідає, жандарський офіцер пише. Грицько весь час сидить зігнувшись, не рухаючись*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Ну-съ, господа... Извольте подписать.

(*Мартин мовчки підходить, бере протокол і читає. Також мовчки бере перо й підписує. За ним злісно підходить Мазун і теж підписується*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР (*до Грицька*).

Господинъ Поляченко!... Потрудитесь подписать.

ГРИЦЬКО

(*встаючи, трохи хитається*).

Да... Подписать?... Дескать—читалъ съ удовольствіемъ?... И собственною рукою начертать?... Можно...

(*Жандарський офіцер хмуриться. Грицько бере перо й підписується. За ним підходить рвучкою, злісною ходою Ольга, за нею мляво Лія*).

ГРИЦЬКО.

Такъ... И лѣтопись окончена моя... Значитъ, „собирайсь въ дорогу, надѣвай мундиръ"?... Офицеръ! Прикажите вашимъ жандармамъ собрать и сложить наши вещи. Одѣяла, подушки, бѣлье...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФИЦЕР.

Зачѣмъ, господа? Васъ завтра освободятъ...

ГРИЦЬКО.

Очень вамъ благодарны... Но тѣмъ не менѣе, пока придетъ это жандармское завтра, подушки намъ не помѣшають. *(Ольга вийма з комода білизну й складає на стілець).*

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Кондратенко! Сложи одѣяла и подушки... А вы, Максимъ, сложите эти книжки, письма, карточки и все и несите... Заверните въ газету. Можно вашей газеткой попользоваться? Вотъ газетка... Осторожно заворачивайте... Кондратенко!... Вмѣстѣ все... Возьми съ той кровати и съ этой и все вмѣстѣ... И бѣлье туда... Вмѣстѣ, вмѣстѣ, болванъ! Удивительная нерасторопность... Ты, братъ, не сапоги чистишь, это служба... Ну, господа... Попрошу васъ...

ОЛЬГА

(раптом подбіга до Грицька, хапа його за руку й цілуючи ридає. Всі здивовані. Грицько ростеряно підводитъ її до ліжка).

ГРИЦЬКО.

Олю!... Олюсю!... Що ти?... Це нічого... Насъ хутко випустять...

ОЛЬГА.

Я... не того... Ти... не знаеш... Я—мерзавка... Грицю... Я... Ти прости мене... Я...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Успокойтесь... Вас завтра освободятъ... Я увѣренъ, даю вамъ слово.

ОЛЬГА.

Убирайтесь вы къ чорту!... Наплювать мені на ваш арест! (*Рішуче єтоплюється*). Ну, так... Годі... Потім я все тобі... Ну, ведите нас!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Вотъ и великолѣпно... Господа!... Попрошу одѣться.

(*Всі одягаються*).

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Городовые!... Идти по обѣимъ сторонамъ... Въ случаѣ покушенія бѣжать или... тому подобнаго... дѣйствовать оружіемъ... Кондратенко! Извозчики есть?

ЖАНДАРСЬКИЙ ВАХМИСТР.

Такъ точно...

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Ну, господа!... Пожалуйста... Конечно, непріятно, но что подѣлаешь?... Городовые! Возьмите вещи арестованныхъ!... На извозчиковъ... Кондратенко, впередъ!

МАРТИН

(*голосно, дріжачим голосом*).

Ну, товариші!... Прощайте!... Може що тамъ було... Прощайте!... Ще побачимось.

МАЗУН.

Прощайте! (*Всі поспішаючись починають стискувати одне одному руки*).

ЛІЯ

(раптом обніма Мазуна, цілує й одриваеться).

На-віки, Костя! Прощай! *(Іде хутко вперед до дверей. Мазун рушає за нею).*

МАЗУН.

Ліє!...

ЛІЯ.

Ні, ні... Я напишу!... Не треба... Так краще!...

ОЛЬГА

(обніма й цілує Грицька).

Ти прощаеш?... Прощаеш?...

ГРИЦЬКО *(зворушено).*

Ну, що там... Ходім... Нехай... Мартине! Прощайте...

МАРТИН *(до Ольги).*

Ще раз—простіть.

ОЛЬГА *(стискує йому руку).*

Я потім... Нема... Я сама... Ну, все одно... Прощайте!

ЖАНДАРСЬКИЙ ОФІЦЕР.

Ну, господа!... Кондратенко! Выходи!... Городовые! Держись по сторонамъ!... Куда? Рыжій съ усами, куда?... Стороны держись, балванъ!... Оружіе держи на готовѣ!...

(Виходять. Жандарський офіцер кричить ще щось).

З А В І С А.

Зелений Клин.
4. VI. 1906.

